

John Stuart Mill- niektoré aspekty jeho osobnej slobody

Miriama Grófová

2009

John Stuart Mill- niektoré aspekty jeho osobnej slobody

BAKALÁRSKA PRÁCA

Miriama Grófová

Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií v Bratislave

Bakalársky študijný program: Liberálne štúdiá

Študijný odbor 3.1.6 Politológia

Vedúci bakalárskej práce: ThDr. Miroslav Kocúr PhD.

Bratislava 2009

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že som predloženú bakalársku prácu spracoval samostatne s použitím uvedenej literatúry a ďalších informačných zdrojov,

Miesto a dátum

Bratislava, 29.4.2009

Pod'akovanie

Chcela by som poďakovať svojmu školiteľovi ThDr. Miroslavovi Kocúrovi PhD. a všetkým, ktorí mi pomohli pri spracovaní tejto práce. Takisto ďakujem i BISLA za inovatívny model štúdia, ktorý mi poskytol vedomosti nad rámec zvyčajného jednodborového štúdia na vysokej škole, čo mi umožnilo pozrieť sa na tému tejto práce z viacerých perspektív.

Abstrakt

Miriama Grófová: John Stuart Mill- niektoré aspekty jeho osobnej slobody. Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií, vedúci bakalárskej práce ThDr. Miroslav Kocúr PhD., Bratislava 2009, 11 002 slov

Práca sa zaoberá konceptom osobnej slobody vo filozofii Johna Stuarta Milla. V prvej časti práce sa sústreďuje pozornosť na Millov názor na rozsah a význam osobnej slobody, slobody diskusie a názoru. Druhá časť rozoberá dôležitosť a prospešnosť zahrnutia ľudí v jeho období zo spoločnosti vylúčených. Posledným bodom je Millov názor na typ inštitucionálneho usporiadania spoločnosti, ktorý je najvhodnejší na to aby sa osobná sloboda i sloboda diskusie mohla plne rozvinúť.

Abstract

Miriama Grófová: John Stuart Mill- some aspects of his personal liberty. Bratislava International School of Liberal Arts, tutor ThDr. Miroslav Kocúr PhD., Bratislava 2009, 11 002 words.

The work is focused on the concept of personal liberty in John Stuart Mill's philosophy. In the first part of the work, the attention is put on the Mill's opinion on the extent and value of personal liberty, freedom of discussion and opinions. The second part is focused on the importance and utility of the inclusion of the people who were, in his era, excluded from the society. The last point of this work put attention on the Mill's opinion on how type of institutional arrangement of society is the best for the development of personal liberty and freedom of discussion.

Predhovor

John Stuart Mill je svetoznámy filozof a preto nebol vážnejší problém nájsť o ňom informácie ani jeho diela. Neodmysliteľnou súčasťou práce bol však aj internet a zdroje v cudzích jazykoch. Okrem toho, keďže je dnes téma osobnej slobody a slobodná diskusia veľmi aktuálnou témou, John Stuart Mill sa znovu stal predmetom záujmu rôznych nielen aktivistov, či etikov.

Ako najväčší problém sa ukázalo vybrať z toho množstva niekedy aj protichodných informácií to podstatné a najzaujímavejšie. V spolupráci so školiteľom sa však tieto informácie podarilo pretriediť a vybrať tie relevantné.

Významom tejto práce je poukázať na jeden, dnes znovu atraktívny, názor na osobnú slobodu a jej význam pre spoločnosť i jednotlivca, ktorý môže významným príspevkom do verejnej diskusie a poskytnúť jedno z možných východísk tohto problému. Keďže táto téma sa vinie takmer celou Millovou filozofiou, cieľom tejto témy bolo takisto i skompletizovať Millove myšlienky a poskytnúť komplexný pohľad na túto tému v jeho filozofii.

Obsah

Úvod	9
1. Osobná sloboda- Liberalizmus Johna Stuarta Milla	13
1.1 Odlíšnosť a osobná sloboda	15
1.2 Sloboda diskusie a názoru (vyznania)	23
1.3 Záver	30
2. Postavenie žien v spoločnosti	31
2.1 Prirodzené usporiadanie spoločnosti	32
2.2 Manželstvo ako posledný pozostatok otrokárstva	36
2.3 Právo zamestnať sa	38
2.4 Záver	39
3. Inštitucionálne usporiadanie spoločnosti	42
3.1 Rozdelenie moci	43
3.2 Médiá a všeobecné hlasovacie právo	45
3.3 Národ	48
3.4 Záver	50
Záver	52
Bibliografia	54

Zoznam použitých skratiek

1. Kap.- Kapitola
2. Ml.- Mladší
3. Par.- Paragraf
4. Prel.- Preložil
5. Resp.- Respektíve
6. Str.- Strana
7. Tzv.- Takzvaný
8. Zv.- Zväzok

Úvod

Sloboda a najmä osobná sloboda, to je téma, ktorá sa vinie diskusiou v spoločnosti už od staroveku. Za posledných dvesto rokov sa však tento pojem používa čoraz viac nielen vo filozofii, ale aj v bežnom živote. Od 19-teho storočia spoločnosť urobila obrovský posun v chápaní toho, čo je osobná sloboda a čo je ešte záležitosťou spoločnosti. Niektoré idey, za ktoré ľudia v 19-tom storočí museli bojovať sa nám dnes zdajú ako samozrejmosťou. Medzi ne patrí napríklad právo žien voliť, vzdelávať sa, či pracovať na ľubovoľnej pozícii. Okrem toho dnes svedectvo ateistov pred súdom zaväži, čo pred 150 rokmi nebolo možné, pokiaľ sa človek k ateizmu verejne priznal.

No i dnes sa v spoločnosti neprestáva viesť diskusia o tom, čo ešte patrí do osobnej slobody a o čo sa už má starať spoločnosť. Tak ako nedávno prebehla kampaň za úplný zákaz interrupcií, tak tu už niekoľko rokov prebieha diskusia o tom, koľkej osobnej slobody sa má vzdať jednotlivec v záujme vnútornej bezpečnosti krajiny. Napríklad v USA sa ľudia ochotne vzdali časti svojej slobody v prospech bezpečnosti a tento trend sa šíri i na Slovensko (možnosť lokalizácie osoby cez mobilný telefón bez rozhodnutia súdu). Okrem týchto tém prebehla napríklad diskusia o udelení určitých práv aj ľudoopom, táto téma prevládala najmä v Španielsku.

Skrátka ani dnes nie je táto diskusia uzavretá a nedospelo sa a je možné, že sa ani nikdy nedospeje k jednotnému záveru. Mnoho teoretikov nám podáva rôzne východiská. Táto práca sa venuje najmä východiskám Johna Stuarta Milla. Nielen preto, že to za čo argumentoval vo svojich prácach sa snažil prenášať i do praxe, či už ako člen Snemovne

Reprezentantov v anglickom parlamente, ale aj v jeho osobnom živote. Ale aj preto, že jeho idey sú dnes stále aktuálne. Dnes môžeme povedať, že jeho argumenty v prospech ženských práv už nie sú také potrebné pretože ženám už tieto práva udelené boli, ale napríklad jeho argumenty v prospech slobodnej diskusie, alebo slobody tlače, sú aktuálne v čase, keď sa znovu vynárajú otázky o miere slobody vyjadrovania sa napríklad vo vzťahu k Islamu, alebo keď treba zdôrazňovať dôležitosť slobody tlače a prejavu aj v krajinách Európskej Únie, či už na Slovensku, kde bol prijatý kontroverzný tlačový zákon, alebo v Taliansku, kde dnešný premiér Silvio Berlusconi ovláda väčšinu televízií v krajine a neskrývane ich využíval vo svoj prospech najmä počas kampane pred poslednými talianskymi parlamentnými voľbami. Aj pre tieto dôvody je témou tejto bakalárskej práce John Stuart Mill, niektoré aspekty jeho osobnej slobody a vplyv jeho ideí na myslenie dneška. J. S. Mill sa narodil v roku 1806 v Londýne, ako najstarší syn Jamesa Milla. Jeho otec pochádzal z rodiny drobného obchodníka a farmára, no vďaka jeho schopnostiam získal podporu Sira Johna Stuarta, ktorý ho odporučil na Edinburgskú Univerzitu za kazateľa, na ktorej študoval na náklady Jane Stuartovej, jeho manželky. Profesiou kazateľa však nikdy nevykonával, pretože tvrdil, že už vtedy bol ateistom. Ateizmus preniesol i do výchovy svojho syna. J.S. Mill tvrdil, že on patrí medzi tých málo prípadov v celom Anglicku, ktorý sa nezbavil svojej viery, ale ju ani nikdy nemal.¹ John Stuart Mill dostal i na tú dobu nevšednú výchovu. Jeho otec sa ho rozhodol vychovávať mimo školy, spolu so svojím priateľom, Jeremym Benthamom, podľa utilitaristických ideí, ktoré obaja muži silne zastávali. Už ako trojročný sa začal učiť gréčtinu, ako osemročný už aj latinčinu. Spolu s týmito jazykmi sa učil aj aritmetiku a už od svojich ôsmich musel začať vyučovať svojich súrodencov. Vo svojej

¹ „I am thus one of the very few examples, in this country, of one who has not thrown off religious belief but never had it.“ Mill, J. S., *Autobiography*, kap. II, par. 4

autobiografií píše, že jeho otec vo výchove presadzoval taktiež minimalizovanie emócií, chcel aby bol jeho syn striktne racionálny. Celé skoré detstvo strávil buď prekladáním gréckych a latinských textov, alebo prechádzkami so svojim otcom, kde preberali to, čo sa pred tým dozvedel z kníh. Už ako 16 ročný začal prispievať do novín, najmä na tému politickej ekonómie. Jeho spoločenský život sa neskôr odohrával najmä na diskusiách, napríklad v Spoločenstve utilitaristov. To sa odrazilo neskôr, keď ako dvadsať ročný psychicky skolaboval a niekoľko mesiacov bojoval s ťažkou depresiou. Bol presvedčený o tom, že je to výsledkom jeho výchovy, aj keď to otcovi nikdy nepovedal. Tvrdil, že jeho výchova, čo bolo prácou výhradne jeho (otca), bola vedená, bez toho aby si pripustil možnosť takéhoto výsledku. Nevidel však žiaden zmysel v tom aby ho zranil tým, že by si myslel, že jeho plány zlyhali.² Depresia ho viedla k tomu aby sa venoval viac rozvoju svojich emócií, začal čítať beletriu, najmä básne, ktoré dovtedy považoval za zbytočné. Aj napriek tomu však vo svojich myšlienkach presadzoval racionalitu a potešenie z intelektuálnej činnosti považoval za potešenie najvyššej kvality aké človek môže dosiahnuť.³

Mill sa zaoberal mnohými oblasťami, nielen spoločnosti, mnoho písal o politickej ekonómii (Princípy politickej ekonómie a niektoré ich aplikácie do sociálnej filozofie), takisto sa venoval logike (Systém logiky), písal práce o etike (Utilitarizmus) i o náboženstve (Tri eseje o náboženstve). Veľký význam však pre neho malo i politické usporiadanie spoločnosti. Zaoberal sa tak štruktúrou a inštitúciami spoločnosti (Úvahy o zastupiteľskej vláde, Úvahy o parlamentnej reforme) ako aj jej funkciami a obmedzeniami jej vplyvu v spojitosti slobodou (O slobode, Poddanstvo žien).

² Mill, J. S., „My education, which was wholly his work, had been conducted without any regard to the possibility of its ending in this result; and I saw no use in giving him the pain of thinking that his plan had failed.“ *Autobiography*, kap. V, par. 3

³ Mill, J. S., (2005), str. 478

Vo týchto prácach nám poskytol liberálne stanovisko k problému postavenia a práv, resp. slobôd, jednotlivca vo vzťahu k spoločnosti. Milla dnes často považujú za socialistu. On sám priznával, že spočiatku bol inšpirovaný de Saint- Simonom a aj preto sa neskôr zaujímal o socializmus a chcel ho nestranné preskúmať (Kapitoly o socializme), kde sa kriticky pozrel na koncepciu socializmu (nie Marxovho). Opak je však pravdou, Mill totiž tvrdil, že „komunizmus neponúka nijaké výhody, ktoré by nebolo možné dosiahnuť pri systéme súkromného vlastníctva, zatiaľ čo vo vzťahu k riadiacim mysliam má výrazné nevýhody.“⁴ Na druhej strane však priznával právo pracujúcich na lepšie pracovné podmienky, kratší pracovný čas a iné výhody, čím by sa dnes možno zaraďoval k sociálnym demokratom. „Ak existujú ľudia, ktorí trpia fyzickým nedostatkom alebo duševným úpadkom, ktorých telesné potreby buď nie sú uspokojované, alebo sú uspokojované spôsobom, s akým by mohli byť spokojné iba zvieratá, je to pro tanto zlyhanie spoločnosti.“⁵

Nech by však bol dnes zaraďovaný kamkoľvek jeho myšlienky by mali byť diskutované naprieč celou spoločnosťou, nielen pre aktuálnosť jeho myšlienok, ale najmä preto, že to, čo hovoril a za čo argumentoval sa dotýka nás všetkých a práve dnes sa často stáva, že aj keď nastala viac menej všeobecná zhoda na potrebe liberálnej demokracie, ľudia si ju nedokážu plne oceniť a to môže byť spôsobené aj tým, že vzdelanie o nej nadobúdajú skôr pasívne než aktívne v kritickej diskusii, čo kritizoval i Mill (čo rozoberá prvá kapitola).

⁴ Mill, J. S., (2005), str. 730

⁵ Mill, J. S., (2005), str. 682

1. Osobná sloboda- Liberalizmus Johna Stuarta Milla

Millove myšlienky môžeme zaradiť medzi idey Anglického liberalizmu 19-teho storočia, medzi mysliteľov ako Jeremy Bentham alebo James Mill. Spolu s nimi tvrdil, že základným motívom každej ľudskej bytosti je napĺňanie svojich túžob a vyhýbanie sa (resp. odstraňovanie) bolesti (utrpenia). Spoločnosť pozostáva práve z takýchto individuí, ktoré sa snažia maximalizovať svoje šťastie a minimalizovať utrpenie, a preto je samozrejmé, že sa záujmy dvoch a viacerých ľudských bytostí dostávajú do konfliktu. Konflikt medzi záujmami jednotlivcov je typický pre stav bez zákonov a bez štátu.⁶ Táto myšlienka je veľmi blízka Thomasovi Hobbesovi a jeho stavu prirodzenosti, ktorý je vlastne vojnou všetkých proti všetkým. Stav prirodzenosti je stav, pred vytvorením spoločnosti, kedy ľudia žijú bez zákonov a štátu, ktorý by mohol vynucovať ich poslušnosť. Podľa Hobbesa sú ľudia úplne egoistické bytosti a hlavným motívom ich konania je ich vlastný prospech. Práve tým sa dostávajú do konfliktu s ostatnými, rovnako egoistickými bytosťami. Podľa Hobbesa, v stave prirodzenosti nemajú ľudia žiadne práva, ale ich sloboda je absolútna. Ak sa však ľudia rozhodnú vytvoriť spoločnosť (resp. štát) pretože to považujú za výhodnejšie, ich sloboda sa obmedzí, ale vzniknú tak ľudské práva, ktorých rešpektovanie zabezpečuje poriadok a stabilitu spoločnosti a bráni jej spätnému pádu do stavu prirodzenosti, teda chaosu.⁷ Hobbes teda tvrdí, že ľudia práva nemajú vrodené, ale vznikajú až so vznikom spoločnosti, čo je v protiklade s inými liberálnymi názormi na ľudské práva, napríklad s myšlienkami Johna Locka. Ten tvrdí, že ľudia majú práva od narodenia, teda, že sú v nás vrodené.⁸

⁶ Vid' Held, D., (2006), str. 75

⁷ Vid' Hobbes, T., (1970), kap XVII- XXI

⁸ Vid' Locke, J., (1965), kap. II

Obaja autori, Hobbes aj Locke, sú taktiež považovaní za liberálnych mysliteľov, avšak Anglický liberalizmus 19-teho storočia vychádza práve z Hobbesovho predpokladu. James Mill i Jeremy Bentham tvrdia, že pre ľudí je výhodné žiť v usporiadanej a stabilnej spoločnosti a na dosiahnutie tohto stavu je treba určiť isté hranice ľudského konania, resp. určiť také pravidlá, aby človek mohol dosahovať čo najviac šťastia a minimalizovať svoje utrpenie avšak len do tej miery, aby kvôli týmto záujmom nevznikali v spoločnosti konflikty a aby sa spoločnosť ako celok nedestabilizovala. Tieto hranice sa neskôr ustálili ako ľudské práva a na ich ochranu je treba vytvoriť vládu. Dodávajú však, takisto na rozdiel od Locka a Hobbesa, že vláda sa taktiež skladá z ľudí, ktorí sú motivovaní svojim vlastným záujmami. Preto by sa mala spoločnosť podľa nich zabezpečiť pred zneužívaním moci vládou.⁹

Z rovnakých základov vychádzajú aj idey Johna Stuarta Milla, avšak na rozdiel od Hobbesa, Mill nie je kontraktualista, tvrdí totiž, že spoločnosť nevznikla na základe dohody všetkých jej členov. Podľa neho sa však ľudia príliš zaoberali ochranou spoločnosti pred tyraniou vlády a zabudli na ochranu pred tyraniou spoločnosti nad sebou samou. Podľa Milla sa na ochranu spoločnosti pred zneužívaním moci vládou v histórii najviac osvedčilo, keď sa štátne úrady dostali len do „prenájmu,“ nie do vlastníctva ľudí, ktorí ich obsadia. Teda, keď sa úrady obsadzovali len na dobu určitú a pravidelne sa ľudia v nich menili. A tým, že rozhodovanie o obsadzovaní časti úradov rozhodoval ľud cez pravidelné voľby. Tým, že sa požadovalo zavedenie obsadzovania úradov pomocou volieb sa začalo inými slovami požadovať aby „vládcovia boli s ľuďom totožní a ich záujmy i vôľa boli záujmami a vôľou národa. ...Moc vládcov

⁹ Vid' Held, D., (2006), str. 75-76

nebola ničím iným než koncentrovanou mocou národa, používanou vo vhodnej forme“¹⁰ To však podľa neho zároveň viedlo k rozšíreniu ďalšieho predpokladu a teda, že „národ nepotreboval byť chránený proti svojej vlastnej vôli.“¹¹ Toto však Mill považoval za omyl, ktorý sa dá (v skratke povedané) upraviť pomocou rozšírenia pojmu sloboda a najmä pojmu osobná sloboda, sloboda diskusie a sloboda názoru. Avšak samozrejme len rozšírenie pojmu nestačí, nevyhnutná je podľa neho taktiež aplikácia, vládna garancia a ochrana tohto konceptu v spoločnosti.¹²

Kým prvú časť môžeme inými slovami nazvať aj vládou ľudu, resp. demokraciou, druhá časť, teda, podľa neho, oprava prvej časti je dnes označovaná za liberalizmus. Mill oba tieto prvky vo svojej teórii spojil v i dnes mimoriadne aktuálnej koncepcii liberálnej demokracie. Táto kapitola sa bude venovať primárne jeho konceptu osobnej slobody, slobody diskusie a názoru, ktorý vyjadril najmä v diele *O slobode*, avšak môžeme ju nájsť prítomnú snád vo všetkých jeho dielach.

1.1 Odlišnosť a osobná sloboda

John Stuart Mill je veľkým priaznivcom odlišností jednotlivcov v spoločnosti i odlišností spoločností ako celkov. Tvrdí, že každá spoločnosť prešla istým špecifickým vývojom, má špecifické tradície a jej členovia sa taktiež líšia od členov iných spoločností. To isté pre neho platí i pre jednotlivcov, každý má odlišné pozadie, ktoré formuje jeho osobnosť a jeho názory, má iné kapacity, ktoré tvoria jeho profesionálne zameranie. Existencia týchto odlišností je, podľa Milla, normálna a pre

¹⁰ Mill, J. S., (1995), str. 10

¹¹ Mill, J. S., (1995), str. 10

¹² Vid' Mill, J. S., *O Slobode*, úvod a Mill, J. S., *Úvahy o zastupiteľskej vláde*, kap. VII, VIII

vývoj spoločností veľmi dôležitá. Podľa neho totiž odlišnosti umožňujú vytváranie nových myšlienok, ktoré môžu spoločnosť výrazne posunúť vpred.¹³ Odlišnosti a ich konfrontácia sú podľa neho hybnou silou vo vývoji spoločnosti. Podobný názor mal i John Locke, ktorý tvrdil, že nie odlišnosť názorov, ale odopretie tolerancie k tým, ktorí majú odlišný názor, spôsobilo vojny.¹⁴ V tomto sa Mill výrazne odlišoval od predchádzajúcich najmä kresťanských mysliteľov, podľa ktorých správny život mohol byť vedený len jednou cestou, v súlade s kresťanskými doktrínami a preto je treba tieto doktríny šíriť a priviesť všetkých ľudí na správnu cestu.¹⁵ I keď Millove myšlienky, tak isto ako aj idey mnohých kresťanských mysliteľov, môžeme zaradiť medzi monistické, tieto monizmy sa od seba odlišovali práve v miere oceňovania odlišností. Monizmus je v tomto prípade podľa B. Parekha teória, že existuje iba jediný správny (dobrý) životný štýl, o ktorého dosiahnutie sa má pokúšať každá osoba i spoločnosť. Pre Milla je takýmto jediným dobrým spôsobom života práve civilizovaný život. Medzi monistov sú taktiež zaradovaní aj iní liberálni myslitelia, napríklad John Locke, alebo Charles Montesquieu či Alexis de Tocqueville (Millov veľký vzor).¹⁶

Týmto svojim postojom sa Mill odlišoval i od filozofie Karla Marxa. Marx za ideál spoločnosti považoval tú, kde zmiznú spoločenské triedy a rozdiel medzi vládnucimi a ovládanými, teda aj konflikt medzi nimi. Spoločnosť sa tak dostane do stavu harmónie, bez triednych konfliktov a táto harmónia sa má rozšíriť do celého sveta. „Keď (proletariát), ako panujúca trieda násilne odstráni staré výrobné vzťahy, odstráni s týmito výrobnými vzťahmi i podmienky existencie triedneho protikladu, odstráni

¹³ Vid' Parekh, B., (2000), str. 41-42

¹⁴ „It is not diversity of opinions, (which cannot be avoided) but the refusal of toleration to those that are of different opinion... that has produced all the bustles and wars.“ LaFollette, H., (2003), časť od A. Altman, str. 376

¹⁵ Vid' Parekh, B., (2000), str. 18

¹⁶ Vid' Parekh, B., (2000), str. 33

triedu vôbec, a tým aj svoje panstvo ako triedy vôbec. Nastúpi združenie, v ktorom je slobodný rozvoj každého jednotlivca podmienkou slobodného rozvoja všetkých.“¹⁷ Marx síce oceňoval liberalizmus a jeho snahy o ľudskú emancipáciu, ale zároveň tvrdí, že skutočná sloboda a zrovnoprávnenie všetkých indivíduí nie je možná, kým v spoločnosti existuje vykorisťovanie, ktoré bude existovať, kým sa bude spoločnosť deliť na triedy, na vládnucich a ovládaných.¹⁸ Mill na druhej strane tvrdil, že pre spoločnosť sú konflikty veľmi prospešné a medzi tieto konflikty zaraďoval aj konflikt medzi spoločenskými triedami, konflikt medzi vládnucimi a ovládanými. Samozrejme nehovoril o násilnom konflikte, ale o konflikte záujmov, názorov, či postojov k životu jednotlivých ľudí, tried či spoločností ako celkov.¹⁹ Ak by tieto konflikty zanikli, najmä asimiláciou, nastane stagnácia a neskôr úpadok. Podľa neho snahy o rovnakosť jednotlivcov v Európe existovali niekoľko storočí a jediné, čo Európu udržiavalo v pokroku boli odlišnosti medzi jednotlivými kultúrami, národmi Európy a aj medzi spoločenskými triedami. „Čomu vdčia Európske národy za to, že patria k zdokonaľujúcej sa a nie stagnujúcej časti ľudstva? Ide o pozoruhodnú rozmanitosť ich charakterov a kultúr; indivíduá, skupiny, národy sa nápadne od seba odlišujú: dali sa rozmanitými cestami, z ktorých každá vedie k niečomu hodnotnému.“²⁰

Avšak ani Mill nebol až taký otvorený ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Tvrdil napríklad, že v určitých spoločnostiach je nevyhnutné nastoliť despotickú vládu, napríklad aj kolonizátormi, ktorá vedie k scivilizovaniu barbarických národov.²¹ To vlastne znamená, že Mill oceňoval iba niektoré odlišnosti a že do určitej miery majú byť spoločnosti rovnaké - v jeho ponímaní civilizované. V tomto je slabosť Millových ideí

¹⁷ Marx, K., Engels, F., (1973), str. 62

¹⁸ Vid' Held, D., (2006), str. 108

¹⁹ Vid' Mill, J. S., (1995), str. 66-68

²⁰ Mill, J. S., (1995), str. 67

²¹ Vid' Mill, J. S., (1995), str. 16

o odlišnostiach, nedokázal si totiž cenit všetky odlišnosti, ale iba odlišnosti v rámci situácie, kde sú ľudia do istej miery rovnakí- civilizovaní.

Na udržiavanie odlišností v rámci spoločnosti považuje Mill za nevyhnutné vytvorenie adekvátneho prostredia- prostredia kde je osobná sloboda, sloboda názoru, vyjadrovania sa a tlače nedotknuteľná a platí pre všetkých, nech je ich názor alebo životný štýl akokoľvek poburujúci. Podľa Milla je človek slobodný vtedy, ak sa môže správať akokoľvek chce, pokiaľ tým nepoškodzuje druhých. Spoločnosť ani vláda ho v jeho konaní nesmú obmedzovať a zakazovať ho. Jediné čo môžu urobiť je vyučovať, presvedčať a argumentovať.²² Podľa Milla je človek teda racionálnou bytosťou, ktorá modifikuje svoje presvedčenia na základe racionálnych úvah a argumentácie. Proti tomuto tvrdeniu však stoja výskumy kognitívnych vied, ktoré sa zaoberajú ľudskou myslou. Medzi takéto výskumy patrí i výskum o ľudskej morálke psychológa Jonathana Haidta, ktorý na jeho základe tvrdí že svoje presvedčenia nadobúdame rôznymi spôsobmi, či už zo skúsenosti, alebo ich preberáme ako tradície. V tomto procese hrajú primárnu rolu emócie, nie, tak ako si väčšina ľudí myslí, rozum. K našim presvedčeniam sa teda nedopracovávame po racionálnej úvahe, nazval to sociálnym intuicionizmom. Haidt sa zamerá najmä na morálne presvedčenia. V rámci tejto témy tvrdí, že je treba odlíšiť morálne presvedčenie a morálny argument. Morálne presvedčenie získavame ako prvé, hlavnú rolu zohrávajú skúsenosti a emócie, avšak to nestačí na to aby sme o správnosti svojich presvedčení presvedčili ostatných (na čom máme veľký záujem). Tu preto nastupuje morálny argument. Ten nemusí byť koherentný s tým, ako sme k nášmu presvedčeniu prišli, jeho úlohou je presvedčiť

²² Vid' Mill, J. S., (1995), str. 16

druhých.²³ Ak teda pri získavaní presvedčení u človeka racionalita nezohráva veľkú úlohu, potom Millove apelácie na racionálne argumenty a presvedčanie nebudú v praxi dostatočne efektívne. Človek podľa Haidta jednoducho nezmení svoje presvedčenie, najmä čo sa týka morálky, životného štýlu a podobných oblastí ľudského života na základe racionálnych argumentov. Tejto téme sa venovala i kniha Štuchnutie²⁴ od R. Thaler a Cassa R. Sunsteina, ktorí tvrdia, že človek je veľmi iracionálna bytosť a ak chceme zmeniť jeho konanie racionalita nám až tak veľmi nepomôže, skôr by sme sa mali zamerať na, v istom zmysle, manipulovanie ľudí, cez ich iracionálnu stránku osobnosti.

Mill však nemal prístup k takýmto argumentom, keďže vznik kognitívnych vied sa datuje až od roku 1956.²⁵ Aj preto u neho prevláda názor, ktorý nadväzuje na racionalistickú filozofiu Reného Descarta a ktorý môžeme nájsť vo filozofii prítomný dodnes, teda že človek je racionálna bytosť a jeho racionalita je nadradená emóciám. Pojem sloboda je teda podľa neho možnosť hovoriť a konať akokoľvek a jedinou hranicou slobody je sloboda ostatných. Pre jeho ponímanie slobody je vhodný výrok: „Sloboda jedného sa končí tam, kde sa začína sloboda druhého.“ Vláda síce má možnosť použiť svoju donucovaciu moc, ale Mill tvrdí, že táto moc by mala byť používaná len vtedy ak dané individuum poškodzuje svojim konaním ostatných. Tu je však ďalší problém Millovej filozofie. Aj keď sa o to snažil (napríklad v O slobode, v poslednej kapitole- Aplikácie) nepodarilo sa mu presne definovať, čo to znamená poškodzovať ostatných. Tento pojem u neho ostáva nevyjasnený. Mill tvrdí, že „spoločnosť neberie jednotlivca na zodpovednosť za jeho činy, pokiaľ sa netýkajú

²³ Haidt, J., (2008)

²⁴ „Nudge“

²⁵ Rybár, J.; Beňušková, L.; Kvasnička, V., (2002), str.15

záujmov nijakej inej osoby, ale len jeho samého.²⁶ Proti tejto téze vystupuje protiosvietenská téza tzv. Ritterovej školy, ktorá vychádza z filozofie Friedricha Hegela. Najvýznamnejšie postavy tejto školy sú napríklad Alasdair MacIntyre a Charles Taylor. Tvrdia, že jednotlivec nežije nezávisle od spoločnosti, práve naopak je s ňou úzko spätý. Jednotlivci žijú v komunitách, kde sa priamo i nepriamo ovplyvňujú, preto nemôžeme podľa nich hovoriť o autonómii jednotlivca.²⁷ Podobný názor mal i Karl Marx, ktorý taktiež vychádzal z Friedricha Hegela, ktorý tvrdil, že nemôžeme o človeku hovoriť ako o autonómnej bytosti. Podľa neho individuum je tvorené vzťahmi s ostatnými, a z týchto vzťahov ho nemôžeme izolovať.²⁸ Keby sme sa však nepúšťali do komunitarianistického videnia jednotlivca a jeho vplyvu na spoločnosť, aj tak nám od Milla bude chýbať jasné vymedzenie vplyvu konania jednotlivca na jeho okolie, čo je problematické pri určovaní kedy určité konanie jednotlivca spôsobuje ujmu iným.

Mill však nehovoril iba v abstraktných termínoch. V diele O slobode sa snaží poukázať na konkrétne prípady, kedy je obmedzovanie osobnej slobody škodlivé. Medzi zbytočné obmedzovanie osobnej slobody podľa neho patrí napríklad obmedzovanie predaja jedov, kam patria samozrejme i omamné látky. Podľa Milla, ak existuje dôkaz o tom, že jedy sa môžu používať i na neškodné, prípadne užitočné ciele, nie je nutné ich predaj zakazovať. Podľa neho stačí ak je kupujúci o ich negatívnych účinkoch dostatočne informovaný a ak sa o ich kúpe vedú presné záznamy, pre lepšiu kontrolu v prípadoch ich zneužitia. Práve dnes sa o tejto téme začína diskutovať aj na Slovensku. Konceptia tzv. Harm Reduction sa okrem iného snaží i o dekriminalizovanie mäkkých drog. Podľa T. Christieho, L. Groarkeho a W. Sweeta by sa Mill ako utilitarista pravdepodobne

²⁶ Mill, J. S., (1995), str. 87

²⁷ Tugendhat, E., (2004), str. 158-159

²⁸ Held, D., (2006), str. 97

priklonil ku koncepcii Harm Reduction. Tvrdia, že aj základ jeho ideí osobnej slobody je založený na „princípe škody (svoju slobodu môžu jednotlivci využívať, kým nepoškodzujú druhých, až vtedy má spoločnosť právo zasiahnuť),“ ktorú treba minimalizovať v spoločnosti a jeho utilitarizmus, ktorý hľadá najmä na dôsledky konania, ktoré majú byť prospešné pre čo najväčšiu časť spoločnosti. Táto koncepcia sa snaží ísť predovšetkým cestou vzdelávania v oblasti zneužívania drog, prevenciou proti nemu, ale taktiež i pomoci pre drogovu závislých, napríklad vymieňaním striekačiek a ihliel, ktorého cieľom je minimalizovať nebezpečenstvo pre spoločnosť zo strany drogovu závislých (šírenie žltacky, či HIV).²⁹ Keďže v období, kedy Mill písal O Slobode ešte neexistovali zákony kriminalizujúce omamné látky,³⁰ zaoberal sa najmä už vtedy prebiehajúcimi snahami o obmedzenie dostupnosti a teda aj konzumácie alkoholu. Tieto snahy boli podľa Milla neúmerne obmedzujúce. Tvrdil, že „obmedzenie počtu pivární a krčiem so zjavným úmyslom znemožniť prístup k nim a zredukovať príležitosti na pokušenie spôsobuje ťažkosti všetkým len preto, že existujú niekoľkí, ktorí by takéto zariadenia zneužívali. Toto opatrenie sa hodí iba pre takú spoločnosť, v ktorej sa s pracujúcimi triedami zjavne zaobchádza ako s deťmi alebo divochmi.“³¹ Podľa neho opitosť sama o sebe nemôže byť považovaná za trestný čin, pretože vtedy poškodzuje len toho, kto je opitý. Ak by však jednotlivec pod vplyvom alkoholu porušoval zákon (napríklad by bol agresívny k druhým), až vtedy by mala spoločnosť zasiahnuť a len v prípade, že má jednotlivec sklony k agresivite vždy keď je pod vplyvom alkoholu, len vtedy je spoločnosť oprávnená brániť danému jednotlivcovi

²⁹ Vid' Christie, T., Groarke, L., Sweet, W., (2008), časť Utilitarianism (John Stuart Mill)

³⁰ Prvý zákon, ktorý postavil narkotiká mimo zákon bol prijatý v Amerike v roku 1875. Evans, K., (2003), str. 19

³¹ Mill, J. S., (1995), str. 93- 94

v prístupe k alkoholu.³² Podobný princíp by sme dnes mohli aplikovať podľa konceptu Harm Reduction aj na otázku obmedzenia prístupu k mäkkým drogám.

Mill sa však nezaobrá osobnou slobodou bezdôvodne. Podľa neho je čo možno najširšia sloboda jednotlivca mimoriadne dôležitá nielen pre jednotlivca, ale aj pre celú spoločnosť. Mill tvrdí, že čím viac obmedzení je na jednotlivca kladených, tým väčší byrokratický aparát na ich dodržiavanie treba. A čím v štáte existuje väčší byrokratický aparát, tým je v spoločnosti viac potláčaná individualita jej najlepších členov a existujú výraznejšie sklony ku pedantokracii. „Choroba, ktorá zachvacuje byrokratické vlády a na ktorú väčšinou zahynú, je rutina. Hynú na nezmeniteľnosť svojich zásad a ešte viac na všeobecný zákon, že čokoľvek sa stáva rutinou, stráca svoj životný základ a preto, že v nej už naďalej nepôsobí aktívny duch, mechanicky pokračuje v činnosti, no úlohy, na ktoré je určená, zostávajú nenaplnené. Byrokracia má vždy tendenciu stať sa pedantokraciou. Ak skutočne vládne byrokracia, tak duch spoločenstva potlačuje individualitu jej najvýznačnejších členov. Treba ľudovú vládu, aby predstavy človeka s jedinečnou genialitou mohli prevládať nad duchom vyškolenej priemernosti.“³³ Mill na jednej strane uznáva mimoriadny význam byrokracie, ktorá spolupracuje so zastupiteľskou vládou avšak varuje pred jej priveľkým významom v spoločnosti. Mill je silným zástancom princípu subsidiarity, teda princípu kedy sa problém rieši na najnižšej možnej úrovni v rámci spoločnosti a nie je zbytočne posúvaný vyššie. V Millovom ponímaní to znamená, že veci, ktoré dokážu ľudia vyriešiť medzi sebou nemajú byť zbytočne presúvané na byrokráciu. „Sú veci, ktoré pravdepodobne lepšie vykonajú jednotlivci než vláda. Niet nikoho, kto sa lepšie hodí na správu istej záležitosti alebo na

³² Mill, J. S., (1995), str. 90

³³ Mill, J. S., (1995), str. 279

určenie toho ako, prípadne kto by ju mohlo lepšie zvládnuť, než tí, ktorí sú na nej osobne zainteresovaní.³⁴ To podľa neho zaručuje duševný rozvoj jednotlivcov. „aj keď občania nemôžu vykonať isté veci v priemere tak dobre ako vládni úradníci, je predsa len žiaduce aby ich vykonali radšej oni a nie vláda, pretože je to prostriedkom ich vlastného duchovného rozvoja.“³⁵ Ak je jednotlivec pod priveľkým vplyvom byrokracie stráca schopnosť viesť samostatný život a ostáva závislý na jej pomoci, čo podľa Milla znamená, že sa dostávajú do pozície detí. „Štát potom zistí, že s malými ľuďmi sa nedajú vykonať veľké veci a že zdokonaľovanie mašinerie, ktorému obetoval všetko, mu neprináša vôbec nič, iba ak nedostatok životodarnej sily.“³⁶ Práve osobná sloboda je podľa Milla nevyhnutná v prevencii, proti neprimeranému nárastu vplyvu byrokracie a spolu s princípom subsidiarity udržiavajú človeka samostatného a nezávislého na štátnom aparáte, čo je základom pre zdravý rozvoj celej spoločnosti.

1.2 Sloboda diskusie a názoru (vyznania)

Koncept osobnej slobody samozrejme nebol jediný, ktorý je podľa Milla nevyhnutný pre rozvoj spoločnosti. Ďalším mimoriadne dôležitým bodom je podľa neho sloboda diskusie, s čím sa úzko spája aj sloboda tlače a sloboda názoru, čo je podporované i slobodou vyznania. Podľa Milla, sloboda tlače patrí do prvej časti spoločnosti, do demokracie. Sloboda tlače slúži totiž na prevenciu pred zneužitím moci štátnym aparátom.³⁷ Ostatné tri, sloboda diskusie, názoru a vyznania však už patria do druhej- liberálnej- časti. Tie napomáhajú ochrane spoločnosti pred sebou samou a samozrejme

³⁴ Mill, J. S., (1995), str. 100

³⁵ Mill, J. S., (1995), str. 100

³⁶ Mill, J. S., (1995), str. 105

³⁷ Mill, J. S., (1995), str. 21

i udržiavajú v spoločnosti odlišnosti a konflikty³⁸, čím bránia uniformite a teda, podľa Milla, stagnácií a neskôr i úpadku, ako je už spomínané vyššie.

Jeho najdôležitejšie argumenty v prospech slobody názoru a diskusie môžeme zhrnúť do troch základných bodov. Prvým argumentom v prospech slobody názoru a diskusie je, že pomocou nej sa najefektívnejšie môžeme priblížiť k pravde a očistiť tým aktuálne názory od chýb. V tomto argumente Mill vyzdvihuje význam falzifikácie ideí. Druhý argument je prepojený s prvým a zaoberá sa tzv. osobovaním si neomylnosti, ktoré môže mať negatívne dopady na celú spoločnosť, kvôli konaniu na základe tohto osobovania si neomylnosti. Tretím je udržiavanie životaschopnosti názorov (najmä väčšinových) v spoločnosti a aktívne, nie len pasívne nadobúdanie presvedčení.

V rámci prvého argumentu, teda argumentu, že iba slobodná diskusia a sloboda názoru nám môže pomôcť čo najbližšie sa dostať k pravde je pre Milla dôležité, aby bola sloboda slova absolútna. Táto podkapitola sa bude venovať primárne slobode diskusie, pretože tá podľa Milla, ak je naozaj slobodná, zahŕňa i slobodu názoru a vyznania. Slobodná diskusia podľa Milla znamená „korigovať a dopĺňať vlastné názory porovnávaním s názormi iných.“³⁹ Avšak žiaden s názorov by nemal byť z diskusie vylúčený, ak má byť diskusia naozaj slobodnou. Podľa Milla má argument silu iba ak je aplikovateľný na všetky príklady danej oblasti. Ak teda platí sloboda diskusie pre spoločensky prijateľné témy, mala by táto sloboda platiť rovnako aj pre tabuizované témy, o ktorých spoločnosť odmieta hovoriť (dôvody nie sú dôležité) alebo si je istá, že daná téma je nespochybniteľná. „Je čudné, že ľudia uznávajú platnosť argumentov..., no odmietajú tieto argumenty vyhrocovať do krajnosti. Ako keby nechápali, že kým

³⁸ Mill, J. S., (1995), str. 22

³⁹ Mill J. S. (1995) O Slobode str. 25

dôvody nie sú dobré pre krajné prípady, nestoja vôbec za nič. Čudná je predstava, podľa ktorej nie je osobovaním si neomylnosti, keď na jednej strane síce uznávajú potrebu slobodnej diskusie o všetkých otázkach, o ktorých možno pochybovať, no zároveň si myslia, že by malo byť zakázané spochybňovať istý princíp alebo učenie, pretože sú vraj nepochybné- rozumej, pretože oni sú si istí ich nepochybnosťou.⁴⁰ Dnes medzi takéto nepochybniteľné témy môžeme zaradiť i tému Židovského Holokaustu, keďže v mnoho krajinách je popieranie Holokaustu trestným činom. To spôsobuje, že sa oficiálne prezentovaný názor stáva do istej miery dogmou, diskutovať sa o tejto téme síce smie, ale iba v relatívne úzkych hraniciach. Na jednej strane síce existujú dôkazy o tom, že masové vyvražďovanie židov sa v Európe skutočne udialo, avšak, na strane druhej, stále neexistujú presné počty obetí ani presne popísané spôsoby vyvražďovania, čo vyvoláva i pokusy o falzifikáciu oficiálne prezentovaných údajov. Ľudia, ktorí otvorene poprú tieto údaje, najmä ak poprú Holokaust ako taký, sú perzekvovaní, čo samozrejme v spoločnosti, spolu so stále prítomným antisemitizmom, vyvoláva otázky a vznikajú konšpiračné teórie.

Síce Mill nemohol hovoriť o téme popierania Holokaustu, keďže ten sa odohral až niekoľko desaťročí po jeho smrti avšak často hovorí veľmi všeobecne, nielen na konkrétnych príkladoch, takže jeho argumenty môžu byť aplikované i na dnešok. Mill totiž tvrdí, že „ak je názor správny, ľudia sa okrádajú o možnosť napraviť chybu pravdou, ak je nesprávny- a to je nemenej dôležité-, strácajú jasné chápanie a lepšie uvedomenie si pravdy, ktorá sa rodí v konfrontácii s omylom.“⁴¹ Ak by sme tento argument aplikovali i na Holokaust, otvorená diskusia a konfrontácia celého spektra názorov by mohlo napomôcť lepšiemu pochopeniu danej udalosti. Ak by boli názory

⁴⁰ Mill, J. S., (1995), str. 26

⁴¹ Mill, J. S., (1995), str. 22

popierajúce Holokaust slobodne podrobené diskusií a napríklad len jeho jedna časť by v argumentácii obstála, ľudstvo by to podľa Milla aspoň o krok priblížilo k pravde a ak by neobstála ani jedna jeho časť, spoločnosť by sa, aspoň čiastočne, oslobodila od pochybností, čo je podľa Milla rovnako prospešné. Podobný, aj keď nie tak kontroverzný názor proti uzatváraniu sa názorov a dogmatizácii uviedol na diskusií Bratislavského Inštitútu Humanizmu (k téme evolucionizmu) aj Vladimír Kováč, ktorý tvrdil, že teória Inteligentného dizajnu je síce v biológii považovaná za úplne mylnú priam absurdnú, avšak jej prínosom je to, že dokáže odhaliť slabé stránky evolučnej teórie.⁴² Podobný princíp môže byť aplikovaný i na oblasť Holokaustu. Aj tí čo popierajú Holokaust môžu odhaliť slabé stránky údajov o ňom a napomôcť tak jeho oprave a vylepšeniu. Aj keď prípustnosť presvedčenia o Inteligentnom dizajne sa môžu zdať neporovnateľná s Holokaustom, jeho princíp je podobný. V oboch prípadoch ide o to, že názor, aj keď je na prvý pohľad vyvrátený množstvom vedeckých poznatkov a zdá sa byť úplne mylný nám môže pomôcť v odhaľovaní slabých stránok iných, vedecky oveľa viac podložených názorov. „Naše najlepšie zdôvodnené názory nemajú lepšej záruky, na ktorej by sa mohli zakladať, než je trvalá výzva pre celý svet, aby preveroval, či nie sú nepodložené. Ak zostávame otvorení ďalším možnostiam, máme šancu, že dospejeme aj k úplnejšej pravde- ak taká existuje.“⁴³ Pre Milla je v tomto argumente dôležitý princíp falzifikácie, ktorý vo svojej práci Bieda historicizmu vyzdvihuje i Karl R. Popper. Mill tvrdí, že len ak teória prešla naozaj slobodnou diskusiou, teda, že bola podrobená kritike všetkými dostupnými názormi a ani vtedy nebola vyvrátená, len vtedy ju môžeme považovať za pravdivú, ale samozrejme iba dočasne, presnejšie dovtedy, kým sa takýto názor neobjaví. Podobný názor má i Popper,

⁴² BIH, (15. Apríl 2009)

⁴³ Mill, J. S., (1995), str. 25,26

ktorý tvrdí, že práve preto, že našim cieľom je zakladať teórie ako najlepšie to vieme, je nutné ich čo najprísnejšie preverovať, je nutné pokúsiť sa odhaliť ich nedostatky, pokúsiť sa ich falzifikovať. Iba vtedy keď ich aj napriek našej snahe nedokážeme falzifikovať, je možné prehlásiť, že obstáli v prísnych overovaniach.⁴⁴

Na druhej strane však stojí názor, že sloboda vyjadrovania sa by nemala byť absolútna. Tento názor, i keď nie v spojitosti s Holokaustom, ale najmä s Islamom, zastáva i Ziauddin Sardar. Sardar tvrdí, že sloboda vyjadrovania by mala mať isté hranice, konkrétne hranice ľudskej dôstojnosti. Podľa neho by sa mala rešpektovať ľudská dôstojnosť a mali by sme sa vyhýbať zosmiešňovaniu alebo popieraniu istých citlivých tém, ktoré sa tejto dôstojnosti týkajú. Svoje námietky voči slobode vyjadrovania adresoval predovšetkým dánskym karikatúram Mohameda a radikálnym reakciám na ne zo strany fanatických moslimov. Sardar tvrdí, že oba extrémizmy sú zlé, aj liberálny aj moslimský. Podľa neho by mal zákon obmedzovať oba druhy, lebo aj jeden aj druhý útočia na dôstojnosť druhých. Protiislamské ale i protizápadné reči vyvolávajú rasizmus a nenávisť podobne ako antisemitské reči znevažujúce holokaust a jeho obeť. Útočiť na Islam by podľa Sardara malo byť právne ošetrené práve tak ako v prípade popierania Holokaustu.⁴⁵

Druhý argument je spätý s prvým, pretože reaguje na dopady konaní vychádzajúcich z osobovania si neomylnosti. Tento argument sa zaoberá mylnosťou ľudského úsudku. Mill tvrdí, že človek nie je neomylný a aj keď človek potrebuje veriť v pravdivosť svojho presvedčenia aby mohol podľa neho i konať, zároveň by mal ustúpiť ak je jeho

⁴⁴ „Práve preto, že našim cieľom je zakladať teórie, jak nejlépe to dovedeme, je nutné je co nejprísneji prověřovat, je nutné pokusit se odhalit jejich nedostatky, pokusit se je falsifikovat. Jen tehdy, kdy je přes veškerou svou snahu nedokážeme falsifikovat, ne možné prohlásit, že obstály v přísných ověřeních.“

Popper, K. R., (1994), str. 104

⁴⁵ Sardar, Z., (2006)

presvedčenie vyvrátené slobodnou argumentáciou. Tento názor neskôr výstižne zosumarizoval aj rakúsky ekonóm Joseph Schumpeter vo výroku: „Uvedomiť si relatívnu hodnotu vlastného presvedčenia a zároveň si za ním neochvejne stáť, je výsada, ktorou sa civilizovaný jednotliviec odlišuje od barbara.“

Podľa neho je práve preto potrebná slobodná diskusia. Jej úlohou je formovať naše názory a priviesť nás najbližšie k pravde ako sa len dá. Všetci tí, čo nekonajú alebo nerozhodujú na základe tohto princípu, teda, že si nevypočujú i argumenty protistrany si podľa Milla osobujú neomylnosť. To neznamená, že sú presvedčení o pravdivosti ich presvedčenia, ale že ho pri rozhodovaní odmietajú konfrontovať s argumentmi druhej strany.⁴⁶ Toto osobovanie si neomylnosti je podľa Milla pre spoločnosť mimoriadne nebezpečné a ľudia, ktorí takto konajú sa v minulosti dopustili mnohých chýb. Jednou z nich bolo podľa neho napríklad odsúdenie Sokrata na smrť kvôli nehanebnosti a nemorálnosti, teda kvôli jeho odmietaniu štátom uznávaných bohov a kvôli spôsobu jeho učenia, ktorý podľa jeho žalobcov kazil mládež. Ďalšou takouto chybou bolo podľa Milla i ukrižovanie Ježiša Krista. Aj tí, čo ho odsúdili totiž podľa neho konali v mene svojho najlepšieho vedomia a svedomia a nevyhnutne to nemuseli byť zlí ľudia, čo podľa Milla dokazuje i to, že jedným z jeho prenasledovateľov bol spočiatku aj apoštol Pavol.⁴⁷

Na týchto príkladoch sa snažil ilustrovať, že každé presvedčenie sa časom môže javiť ako chybné priam absurdné a to naše presvedčenie môže byť taktiež také. Podľa neho takýmto chybám môžeme predchádzať práve tým, že si prestaneme osobovať neomylnosť a naše názory podrobíme slobodnej diskusii.

⁴⁶ vid' O Slobode (1995), str. 27

⁴⁷ vid' O Slobode (1995), str. 28- 29

Tretím a posledným argumentom je, že slobodná diskusia a neustále podrobovanie názorov kritike a pokusom o falzifikáciu napomáhajú udržiavať daný názor životaschopným. Životaschopnosť názoru podľa Milla totiž priamo súvisí s tým, či ho ľudia nadobúdajú pasívne, teda nekriticky ho prijímajú, alebo práve naopak vystavujú tento názor konfrontácií a prijímajú ho až po kritickej úvahe, teda podľa neho aktívne. Mill tvrdí, že ak niekto prichádza s novým názorom musí veľa argumentovať aby získal prívržencov a aby jeho názor prežil a rozšíril sa. Tí, ktorí stoja pri zrode novej idey sú jej najsilnejšími stúpenkami, lebo o nej musia neustále premýšľať a obraňovať ju v diskusii, čo je podľa Milla základ pre aktívne nadobúdanie presvedčení. Títo ľudia danú ideu podľa Milla skutočne žijú. Ak ľudia svoje presvedčenie nadobúdajú aktívne, tak sa týmto presvedčením aj aktívne riadia a sú mu plne oddaní. „Často počujeme učiteľov všetkých možných vierovyznaní lamentovať, ako ťažko udržať v hlavách veriacich živú oddanosť nominálne uznávanej pravde, aby prenikla ich cítením a skutočne nadobúdala vládu nad ich konaním. No na nijakú podobnú ťažkosť sa nestážujú, kým učenie o svoju existenciu ešte len bojuje.“⁴⁸ Ak ľudia prijímajú názor len pasívne, bez konfrontácie s inými názormi zapamätajú si podľa Milla iba teóriu ale tú v praxi nedokážu používať ani sa ňou riadiť. Pasívne prijímanie je prijímanie bez uvedomenia. Tento typ prijímania podľa Milla oslabuje daný názor, nielen preto že nemá možnosť vylepšovať sa lebo jeho oponenti sú umlčivani, ale okrem toho sa oslabuje aj v myšliach ľudí, ktorí o ňom nemajú dostatok možností kriticky uvažovať a pri najbližšej konfrontácii s iným názorom nedokážu svoj názor brániť protiargumentmi, čo ho oberá o silu a stráca tak prívržencov. Pasívne prijímanie navyše, podľa Milla, spôsobuje i to, že človek si odvykne kriticky myslieť a necháva sa viesť

⁴⁸ Mill. J. S. (1995). O Slobode, str. 40

autoritami. Práve toto, ako už bolo spomínané vyššie, podľa neho spomaľuje rast intelektu v spoločnosti a okrem toho taktiež pomáha nárastu byrokracie a znemožňuje fungovanie subsidiarity, čo narúša napredovanie spoločnosti.

1.3 Záver

Pre Milla je rozvoj spoločnosti úzko spätý s rozvojom jednotlivca. Podľa neho jedno od druhého nemôžeme oddeliť. Je treba vytvoriť, čo najlepšie podmienky v rámci spoločnosti na to aby sme jednotlivcom ponechali priestor na sebarealizáciu, čo významne pomôže celej spoločnosti a posun spoločnosti ako takej zase umožní ďalší posun jednotlivcov. Pre Milla je dôležitá otvorená spoločnosť, v ktorej existuje neobmedzený trh názorov, ako antický trh, kde sa ľudia schádzali a voľne debatovali o rôznych témach, kde sa zrodili filozofi ako Sokrates, Platón či Aristoteles, ale i mnoho ďalších. Kde sa ľudia učili rečniť, diskutovať a kriticky myslieť. Mill tvrdí, že najdôležitejšie pre pokrok je kriticky myslieť, slobodne diskutovať o všetkom. Nechať ľuďom voľnosť vo vytváraní svojich vlastných názorov, tolerovať čo najväčšiu rozmanitosť názorov. Ako povedal Jonathan Haidt „rozmanitosť nie je cnosť, rozmanitosť je dobrá len do tej miery, že podporuje iné cnosti, spravodlivosť alebo zahrnutie tých, ktorí boli pred tým vylúčení.“⁴⁹ Najmä posledná časť- zahrnutie tých, ktorí boli pred tým vylúčení- je dôležité i pre Milla, napríklad zahrnutie ateistov a žien.

⁴⁹ Haidt, J., (2008), str. 43

2. Postavenie žien v spoločnosti

Samostatnou časťou Millovho konceptu osobnej slobody je téma ženských práv. Venoval sa jej nielen vo svojej práci *Poddanstvo žien*, ale táto téma sa vinie vo väčšine jeho diel. Tvrdil, že tak ako je nutné obhajovať práva zástancov napríklad menšinových názorov, rovnako treba obhajovať i práva žien, ktoré boli vylúčené z verejného života po mnoho storočí. John Stuart Mill nielen svojou prácou „*Poddanstvo žien*“, ale aj svojimi aktivitami mimo nej sa snažil aktívne prispieť k ženskej emancipácii. V roku 1867, ako člen britského parlamentu, podporoval tzv. Reformný zákon (Reform Bil), do ktorého pridal i dodatok o právach žien voliť⁵⁰. Toto právo však ženám v Anglicku priznali nakoniec až v roku 1918, kedy bol schválený zákon o ľudovom zastúpení, ktorý okrem práva voliť (avšak iba ženám nad 30 rokov, mladšie si na toto právo museli počkať až do roku 1928) ženám udeľoval i právo byť volenými, čo už v roku 1919 dovolilo Nancy Astorovej stať sa členkou parlamentu⁵¹.

J. S. Mill však tým, čo písal aj žil. Napríklad, jeho postoj k jeho manželke je priam legendárny, venoval jej svoju prácu „*O slobode*“ (*On Liberty*), kde okrem iného napísal, „ak by som bol schopný sprostredkovať svetu čo len polovicu z tých veľkých myšlienok a vznešených citov, ktoré odišli s ňou do hrobu, poskytol by som mu oveľa väčší prospech, než aký môže vzniknúť z čohokoľvek, čo dokážem napísať bez pomoci a podpory jej temer nedostihnutej múdrosti.“⁵² Zaviazal sa, že v manželstve s Harriet Taylor Mill, ktorú si nesmierne vážil a považoval za rovnocennú, nebude využívať žiadne z práv, ktoré mu vtedajšie zákony o manželstve ponúkali. Navyše sa ako člen

⁵⁰ Mill, J. S., (1992), str. 97

⁵¹ Vid' Ramsden, J., (2006), str. 931

⁵² Mill, J. S., (1995), str. 7

britskej dolnej komory snažil o zmenu zákonov, ktoré upravovali postavenie žien v manželstve a snažil sa obmedziť výhody, ktoré s manželstvom získaval muž. Tými „výhodami“ bolo napríklad to, že manžel sa stal výhradným vlastníkom všetkého majetku, ktorý do manželstva priniesla žena, alebo ktorý získala počas manželstva. Ďalej bol žene takmer znemožnený rozvod, a ak sa aj manželstvo predsa skončilo rozvodom, žena nemala právo na opateru detí. Okrem toho, Mill spomína problémy žien so vzdelávaním, zamestnaním sa (a to nielen v politickej sfére) a takisto sa zaoberá i nariadeniami, ktoré ženám zakazovali voliť. No ústrednou témou celého tohto diela je snaha o vyvrátenie legitimacy podriadeného postavenia žien mužom. J. S. Mill sa vo svojej práci o upravení postavenia žien v spoločnosti opiera o niekoľko základných argumentov, ktoré sú zhrnuté v tejto kapitole.

2.1 „Prirodzené“ usporiadanie spoločnosti

J. S. Mill v prvej kapitole *Poddanstva žien* zosumarizoval rôzne formy poddanstva a otroctva, ktoré existovali v ľudskej histórii.

Začína spoločnosťami na začiatku ich vývoja, kde sa muži a ženy rozdeľovali na základe pomeru fyzickej sily medzi týmito dvoma pohlaviami. Tvrdí, že každý právny systém, ktorý sa vyvinul v ktorejkoľvek časti sveta začínal tak, že jednoducho zákonom uznal už existujúce vzťahy (nielen medzi mužom a ženou), takže tí, ktorí boli donútení poslúchať len na základe sily, boli zrazu prinútení poslúchať na základe zákona.⁵³ Mill zdôrazňuje najmä to, že kým ostatné formy podriadenia sa na základe fyzickej moci, rasy alebo spoločenskej triedy takmer vymizli, podriadenosť na základe pohlavia ostala.

⁵³ Vid' Mill, J. S., (2003), str. 14

Kritici názorov o ženskej rovnoprávnosti tvrdia, že toto podriadenie ostalo zachované, kvôli jeho prirodzenosti. Tvrdili, že prirodzené rozdiely medzi mužom a ženou ju predurčujú na podriadenie sa mužovi a že jej zrovnoprávnenie by bolo v rozpore s jej prirodzenosťou. Na vyvrátenie tejto kritiky však Mill tvrdil, že „neprirodzené vo všeobecnosti znamená len neobvyklé a všetko, čo je obvyklé, sa javí ako prirodzené. Podriadenie žien mužovi je univerzálny zvyk a každý odklon od neho sa celkom samozrejme javí ako neprirodzený⁵⁴.“

Mill tvrdí, že každé podriadenie sa v danom období, kedy existovalo, javilo ako prirodzené. Uvádza príklad starovekého Grécka, kde bolo otroctvo pokladané za prirodzené. Napríklad i Aristoteles vo svojom diele Politika tvrdil, že existujú dve ľudské prirodzenosti. Jedna predurčuje človeka byť slobodným a druhá byť otrokom. Podľa Aristotela otrokom od prirodzenosti je ten, ktorý je silnej postavy keďže je predurčený na používanie telesných síl, okrem toho je otrokom ten „kto má len takú účasť na rozume, že ho pri iných vníma, ale sám ho nemá⁵⁵.“ O ženskej prirodzenosti mal podobnú mienku.⁵⁶ Do protikladu s týmto názorom uvádza Mill 19. storočie ako storočie, kde bola táto otrocká prirodzenosť spochybnená tak, ako bola spochybnená prirodzenosť feudálneho systému, alebo absolutistickej monarchie. Avšak tu sa ani Millovi nepodarilo úplne sa zbaviť zvyklostí, keď neskôr tvrdí, že aj keď by ženy mali dostať právo zamestnať sa podľa jej schopností a nie pohlavia, aj tak by, po tom, čo vstúpi do manželstva, mala platenú prácu vymeniť za prácu v domácnosti. Toto by však nemalo znižovať dôležitosť ani platnosť jeho argumentu kritizujúceho legitimizáciu

⁵⁴ Mill, J. S., (2003), str. 24

⁵⁵ Aristoteles, (1988), str. 27

⁵⁶ Žena (slobodná) je podľa Aristotela síce „lepšia“ ako otrok avšak aj tá má byť podriadená mužovi, podľa neho je muž od prírody lepší ako žena, pretože žena síce má rozumové vlastnosti, ale nemá vlastnosti rozhodovacie, čo ju robí závislou na mužových rozhodnutiach. (viď Aristoteles, (1988), 1. kniha, kap. 5 a kap. 12.).

zvykom, keďže sám Mill vo svojich prácach niekoľko krát tvrdil, že ak argument nemôže byť aplikovaný na všetky prípady v danej oblasti, stráca svoju váhu, ako to už bolo spomínané v prvej kapitole. Tu je treba podotknúť, že aj keď Mill nemal vysokú mienku o nevzdelaných ľuďoch s nízkym spoločenským statusom, práve vďaka vyššie spomínanému princípu absolútne aplikovateľnému argumentu môžeme Milla považovať za obhajcu práv všetkých ľudí, nielen vybranej skupiny bohatých a vzdelaných. To platí aj v prípade žien. Aj ak jeho osobný názor nebol až taký otvorený, jeho argumenty môžu byť aplikované čo najširšie.

Ďalšia kritika názorov o potrebe zmeniť postavenie žien tvrdila, že ženy so svojim postavením súhlasia a teda doň nie sú nútené. To Mill vyvracia poukázaním na aktívne ženské hnutia, ktoré požadovali napríklad priznanie práva voliť ženám a možnosť kvalitného vzdelania, nielen v Amerike a v Anglicku, ale i vo Francúzsku, Taliansku, či Rusku. Mill však netvrdí len to, že univerzálny zvyk ani v tomto prípade, ani v nijakom inom neposkytuje dostatočnú legitimitu daného stavu. Podľa neho v najmä tomto prípade je dôležité poznamenať i to, že ani skúsenosť nie je dostatočná na legitimizáciu tohto stavu v spoločnosti. Tvrdí, totiž, že „skúsenosť nemohla rozhodnúť medzi dvoma smermi, keďže existovala skúsenosť iba s jedným smerom⁵⁷.“ Podľa Milla existovala skúsenosť s postavením žien v spoločnosti len jedna a to tá, ktorá sa zachovala až do 19-teho storočia v takmer nezmenenom stave.

Ďalej reaguje na kritiku uznania práva voliť ženám, ktorá tvrdila, že stačí ak má právo voliť muž, lebo tým i tak zastupuje záujmy celej rodiny a teda i svojej manželky. Mill je

⁵⁷ Mill, J. S., (2003), str. 34

však v tomto smere individualistický a tvrdí, že rozhodnutie celku, môže poškodiť jeho jednotlivostiam, teda že rozhodnutie muža, ktorý zastupuje celú rodinu nemusí byť nutne dobré i pre jednotlivé časti tejto rodiny, konkrétne pre ženu. Preto navrhuje aby aj ženy mali právo vyjadriť svoj názor prostredníctvom volieb. Tento argument sa však netýka iba žien, ale spoločnosti ako celku. Pre Milla bolo totiž všeobecné hlasovacie právo veľmi dôležité vo vývoji spoločnosti. Tvrdí, že ak je [človek] nútený platiť, ak môže byť donútený bojovať, ak sa od neho vyžaduje bezpodmienečná poslušnosť- má mať zákonný nárok na to, aby sa mu povedalo prečo; mali sa ho na jeho súhlas opýtať a jeho mienka by sa mala zväžiť podľa jej hodnoty... V zrelom a vzdelanom národe by nemali byť nijakí páriovia, nijakí ľudia zbavení práv, iba že by ich boli zbavení svojou vlastnou vinou⁵⁸.⁵⁹ Dodáva, že až keď ženy dostanú politické práva, s ktorými podľa neho nevyhnutne dostávajú i moc, nebudú sa musieť obávať útlaku zo strany štátu.⁶⁰ Tým útlakom je napríklad už vyššie spomenutý zákon o manželstve alebo obmedzenie vzdelávania sa ženám.

Tieto argumenty Mill silne podporuje svojou ideou o užitočnosti. J. S. Mill ako zástanca utilitarizmu tvrdil, že je treba robiť také rozhodnutia a treba práve tak usporiadať spoločnosť, aby to prinieslo čo najviac šťastia (prospechu) pre čo najviac ľudí⁶¹, najlepšie pre všetkých ľudí (ideálny stav)⁶². Aj preto sa takmer všetkými jeho argumentmi vinie téza užitočnosti pre spoločnosť. Podľa Milla by ženy mali dostať

⁵⁸ Napríklad tým, že by ľudia ostali analfabetmi aj keď by mali možnosť vzdelávať sa (viď Mill, J. S., (1992), kap. VIII.), túto tému ešte ďalej rozoberá tretia kapitola

⁵⁹ Mill, J. S., (2005), str. 321-322

⁶⁰ viď Mill, J. S., (2005), str. 322

⁶¹ Tu sa utilitarizmus J. S. Milla líši od utilitarizmu J. Benthama. Kým Benthamov utilitarizmus bol viac kvantitatívny, teda bol postavený na množstve šťastia, ktoré ľudia dosiahnu, utilitarizmus J. S. Milla bol kvalitatívny, respektíve dôležitejšia pre neho bola kvalita šťastia než jeho množstvo. Najkvalitnejšie šťastie bolo pre Milla šťastie dosiahnuté pomocou intelektuálnej činnosti. (Vid' Mill J. S. (2005), str. 478-482)

⁶² Mill, J. S., (2005), str. 482

právo voliť aj preto, že by to danú spoločnosť obohatilo o nový náhľad na svet, o nové myšlienky a o nové politické prúdy. K tomu by podľa neho prispelo aj právo vzdelávať sa v akomkoľvek smere.

2.2 Manželstvo, ako posledný pozostatok otrokárstva

John Stuart Mill sa zaoberá i manželstvom a postavením žien v ňom. Postavenie žien v manželstve je pre neho najdôležitejší dôvod na kritiku tohto stavu a na pokus o zmenu vtedajších zákonov o manželstve a o postavení žien v ňom. Manželstvo prirovnáva až k otroctvu. Možno sa toto prirovnanie už dnes môže zdať prisilné, no Mill uvádza niekoľko príkladov, kde mu vtedajšie manželské zákony priam zosobňovali otroctvo.

„Zatiaľ je však manželka skutočne slúžkou, pripútanou k svojmu manželovi: o nič menej, čo sa týka právnych povinností, než tí, čo sú bežne nazývaní otrokmi.“⁶³ Podľa Milla je táto pozícia daná zákonom, ktorý nedovoľuje manželke robiť nič, čo jej manžel nedovolil, nemôže vlastniť žiaden majetok (v tomto, tvrdí, je jej pozícia horšia ako pozícia otroka, ktorý mal právo vlastniť určitý majetok, s ktorým mohol svojvoľne narábať). Ďalej hovorí, že žena musí vykonávať svoju „úlohu“ počas celého dňa v priebehu celého manželstva, kým aj otrok má po vykonaní povinností určitý voľný čas. Navyše kritizuje i jej pozíciu voči deťom, ktoré sú podľa zákona deťmi iba jej manžela a dokonca ani po jeho smrti nie je ich zákonným zástupcom. Ak by opustila manžela, všetko pripadne jemu, vrátane detí a aj počas ich odluky si muž môže privlastňovať všetky peniaze, ktoré si žena zarobí. Ďalšia kritika sa týka možnosti,

⁶³ Mill, J. S., (2003), str. 48

respektíve skôr nemožnosti rozvodu, ktorý je povolený len v jednom jedinom prípade a tým je manželova nevera. Dokonca aj v prípade týrania sa žena mohla dať rozviesť len za veľmi vysoký poplatok.⁶⁴

Mill, ako kritiku takéhoto podľa neho nespravodlivého usporiadania partnerstva, tvrdil, že žiadne iné dobrovoľné spojenie dvoch a viac ľudí, napríklad obchodné, nie je zákonom upravované tak, ako manželstvo, teda, že jeden má v tomto partnerstve úplnú kontrolu nad druhým partnerom. Podľa Milla je tento stav práve opakom toho ako má partnerstvo vyzeráť a do takéhoto partnerstva by nik dobrovoľne nevstupoval. Jedným z dôvodov, ktoré podľa Milla udržiavajú tento stav nezmenený je fakt, že sa muži báli aby sa ženám manželstvo nezačalo javiť ako nevýhodné a preto by doň prestali vstupovať. Tomu však podľa Milla pomôže jedine to, že manželia sa stanú rovnocennými a manželstvo sa stane nie inštitúciou úplného podriadenia žien mužovi, ale dobrovoľným partnerstvom dvoch rovnocenných ľudí.⁶⁵ Podľa neho si muži sami uvedomovali nevýhodnosť manželstva pre ženy a preto sa snažili o to aby žena nemala na výber či do manželstva vstúpi alebo nie a či z neho neskôr „vystúpi.“ To bolo podľa neho hlavným dôvodom, prečo existovali obmedzenia ohľadom práva vlastníť majetok ženami alebo právo pracovať. Kvôli týmto obmedzeniam žena nemohla byť úplne nezávislou a potrebovala mať po svojom boku manžela, lebo len ten ju dokázal materiálne zabezpečiť.⁶⁶ Práva na majetok, samozrejme, do značnej miery obmedzené, boli ženám priznané len relatívne krátko po Millovej smrti v roku 1882, podľa tohto

⁶⁴ Všetky tieto príklady sú z Mill, J. S., (2003), kap II.

⁶⁵ Vid' Mill, J. S., (2003), str. 60-62

⁶⁶ Mill to nazýva Hobsonova voľba, teda voľba typu "toto alebo nič," čo v skutočnosti nemôžeme označiť za slobodnú voľbu. Vid' Mill, J. S., (2003), str. 43-45, a str. 75.

zákona mali ženy právo vlastníť majetok aj počas manželstva, no až od roku 1925 sa s majetkom mužov a žien v manželstve začalo narábať oddelene.⁶⁷

2.3 Právo zamestnať sa

Mill sa zaoberal i právom žien zamestnať sa na základe ich schopností. Tvrdil, že on síce ťažko vyvráti tvrdenia, že ženy nie sú vhodné na prácu v určitých pozíciách, ale že aj tak by mali dostať právo pokúsiť sa o uplatnenie sa i v profesionálnom živote. Tvrdil totiž, že ak sú ženy naozaj nevhodné na tú, ktorú prácu sám trh si s tým poradí tak, že túto prácu nebudú vykonávať.⁶⁸ Ako príklad uviedol prípad kováča. Tvrdí, že dnes už nik nepotrebuje zákon o tom, že kováčom sa môže stať len ten, kto má silné ruky, ale že sa trhom prirodzene vyseletovali, tí so silnými rukami, ktorí sa stali kováčmi. Konkurencia skrátka spôsobila, že tí čo na danú prácu neboli vhodní (napríklad tí so slabými rukami) neboli vo svojej práci úspešní a museli sa pokúsiť presadiť niekde inde. Toto isté podľa neho platí i v prípade žien. Ak ženy nie sú vhodné, alebo ak je dostatočný počet vhodnejších, na zastávanie politických úradov, tak im to konkurencia nedovolí sama a netreba na to zákony, ktoré to zakážu. Na druhej strane, ak sa ženy napríklad v politike osvedčia bude to mať podľa Milla veľmi pozitívny vplyv na spoločnosť, lebo sa do nej dostane mnoho nových dobrých prvkov a odstránia sa tie slabé, ktoré tam boli len pre nedostatok vhodnejších kandidátov. Tento istý argument pre neho platí i v prístupe ku vzdelávaniu.

⁶⁷ Vid' Ramsden, J., (2006), str. 933

⁶⁸ vid' Mill, J. S., (2003), str. 30-32

V tomto Mill dôveruje slobodnému trhu s mechanizmom konkurencie, ktorá sama odstraňuje slabé články danej oblasti. Dodatočná regulácia konkurencie, teda napríklad bránenie časti spoločnosti do tohto konkurenčného boja vstúpiť, je podľa neho len na škodu, lebo do úradov sa tak môžu dostať aj tí, čo by sa inak neuplatnili. Okrem konkurenčného boja v rámci trhu Mill znovu zdôrazňuje užitočnosť (pre celú spoločnosť) zmeny prístupu žien k práci a ku vzdelávaniu. Tvrdí napríklad, že „ ak sa vopred na základe nejakých všeobecných predpokladov stanovuje, že určité osoby sa na niektoré veci nehodia. Dokonca aj keby vo väčšine prípadov boli dobre zdôvodnené, bude existovať menšina prípadov, keď neplatí; a vtedy ide tak o nespravodlivosť voči jednotlivcom, ako aj o ujmu spoločnosti, ak sa vytvárajú prekážky na to, aby ľudia mohli využívať svoje schopnosti vo svoj vlastný prospech i v prospech druhých.“⁶⁹

2.4 Záver

John Stuart Mill sa vo svojom diele Poddanstvo žien (tému tejto práce už skôr načrtol v diele O Slobode a Úvahy o zastupiteľskej vláde) v prospech ženského zrovnoprávnenia prihlásil k názorom, ktoré už v 18. storočí vyjadrila Mary Wollstonecraft. Opiera sa najmä o argument, ktorý tvrdí, že nik nemôže poznať pravú ženskú prirodzenosť a že je vtedajšie postavenie môže byť len výsledkom spoločenského usporiadania.⁷⁰ Okrem toho, obaja tvrdili, že zrovnoprávnenie žien s mužmi bude nielen prospešné, ale priam nevyhnutné pre budúci zdravý vývoj spoločnosti.⁷¹ Fridrich Engels však tvrdil, že zrovnoprávnenie žien s mužmi nebude možné pokiaľ spoločnosť ostane rozdelená do tried, ktorých existencia vždy implikuje

⁶⁹ Mill, J. S., (2003), str. 31

⁷⁰ Held, D., (2006), str. 50-51.

⁷¹ Held, D., (2006), str. 52-53, pre porovnanie aj Mill, J. S. (1992), str. 115-116

i existenciu vykorisťovania, ktorej obeťami sú aj ženy, vykorisťované mužmi.⁷² Na druhej strane, podľa Milla je na to potrebné vzdelávanie a dobré zákony.

K názoru zrovnoprávnenia mužov a žien sa otvorene hlásil i Leopold von Sacher-Masoch vo svojom diele Venuša v kožuchu, kde okrem iného píše, že „žena, tak ako ju stvorila príroda a tak ako v súčasnosti priťahuje muža, je jeho nepriateľom a môže byť jedine jeho otrokyňou alebo tyrankou, nikdy však nie jeho družkou. Tou sa môže stať až vtedy, keď bude mať rovnaké práva ako on, keď s ním bude rovnocenná vo vzdelaní a v práci.“⁷³

Na druhej strane treba uznať, že ani John Stuart Mill nebol odolný voči tradičným schémam usporiadania rodiny. Mimo toho, že chcel aby ženy mali možnosť voliť, pracovať, či rozvádzať sa, chcel zároveň, aby sa po vydaji ženy venovali primárne domácnosti. Avšak toto by nemalo negovať význam jeho argumentov v prospech slobody žien, ako je už spomínané vyššie.

Dnes sa jeho argumenty v prospech práv žien môžu zdať ako zastarané, keďže ženám už tieto práva priznané boli, avšak verejná mienka ešte aj dnes nie je tomuto zrovnoprávneniu žien úplne naklonená. V pracovnom prostredí sú podľa rôznych prieskumov ženy stále diskriminované napríklad vo výške platov. Európska Komisia napríklad uvádza, že ženy v Európskej Únii zarábajú v priemere o 17,5% menej než muži, okrem toho, v dôchodkovom veku majú o 5% vyšší problém zamestnať sa ako muži. Komisia taktiež tvrdí, že ženy sú nedostatočne zastúpené v národných parlamentoch a vládach, najst' ich tam môžeme priemerne iba 24-25%.⁷⁴ Okrem toho ženy približne vo veku 30 rokov, najmä ak majú deti, si oveľa ťažšie hľadajú

⁷² Held, D., (2006), str. 97

⁷³ Sacher-Masoch, L., (2002), str. 129

⁷⁴ Európska Komisia, (3.3.2009)

zamestnanie ako muži v tom istom veku. V takýchto prípadoch nám môžu Millove argumenty stále pomôcť najmä ku vzdelávaniu spoločnosti, čo je prospešnejšie, než odstraňovanie takejto diskriminácie napríklad pozitívnou diskrimináciou a povinnými kvótami, teda donucovaním, ktoré určujú koľko má daná firma zamestnávať nielen žien, ale napríklad i invalidov alebo ľudí s iným etnickým pôvodom. Iba ak je spoločnosť presvedčená o rovnoprávnosti mužov a žien, čo sa dá dosiahnuť najmä vzdelávaním spoločnosti, prenesie sa to i do praxe a pozitívna diskriminácia stratí svoje „opodstatnenie.“ A práve vo vzdelávaní spoločnosti sú Millove argumenty v prospech zrovnoprávnenia žien stále veľmi aktuálne.

3. Inštitucionálne usporiadanie spoločnosti

Predchádzajúce kapitoly sú venované predovšetkým užitočnosti rozmanitostí pre spoločnosť a vhodnosti zahrnutiu tých, ktorí boli zo spoločnosti doposiaľ vylúčení. Táto kapitola sa bude venovať predovšetkým tomu ako má byť spoločnosť usporiadaná, v zmysle inštitúcií, aby poskytla priestor na rozvinutie týchto, pre Milla užitočných zmien. Keďže stavať otvorenú spoločnosť na základoch uzatvorených, ľahko zneužitelných inštitúcií je mimoriadne ťažké ak nie nemožné, venoval sa Mill aj tejto stránke spoločnosti. Aj v tejto časti jeho teórie môžeme vidieť pokračujúcu tradíciu predchádzajúcich liberálnych mysliteľov. Mill zastával názor, že štátnu moc treba rozdeliť do viacerých častí. Tento názor ako jeden z prvých zastáva John Locke. Locke oddeľoval moc na výkonnú, zákonodarnú a federatívnu.⁷⁵ Zákonodarná vytvárala zákony, výkonná dozerala na ich dodržiavanie, kam patrilo aj súdnictvo, a federatívna vyhlasovala vojnu a mier. Locke síce moc rozdeľoval avšak neuznával dôležitosť nezávislého súdnictva. Nezávislé súdnictvo ako prvý do rozdelenia moci zaviedol Charles Montesquieu, ktorý, v práci *Duch zákonov*, položil základ moderného rozdelenia moci na exekutívu, legislatívu, ďalej rozdelenú na hornú a dolnú komoru a súdnictvo. Nezávislé súdnictvo malo byť podľa neho zárukou pri ochrane ľudských práv. Tieto teórie neskôr doplnil James Madison, ktorý vyzdvihol význam zoskupovania obyvateľstva do politických strán. Madison tvrdil, že čistá demokracia (Aténskeho typu, teda malý počet obyvateľov, ktorý priamo rozhodujú o všetkých záležitostiach štátu) je vždy nestabilná a je lepšie ak sa obyvatelia zoskupujú do strán a z nich si neskôr volia zástupcov do parlamentu. Na túto „tradíciu“ rozdeľovania moci nadviazali aj James

⁷⁵ Vid' Held, D., (2006), kap. 3

Mill a Jeremy Bentham, ktorí tvrdili, že demokratické zriadenie s rozdelením moci a zároveň vzájomnou kontrolou jej jednotlivých častí spolu so zastupiteľskou vládou sú najlepšie pre morálny rozvoj indivíduí.⁷⁶ John Stuart Mill takisto oceňoval demokratickú- zastupiteľskú vládu, ktorá je rozdelená na tri zložky.

3.1 Rozdelenie moci

Mill sa vo svojich prácach príliš nezaoberal dôvodmi rozdelenia moci, bral to už ako overený fakt, že rozdelenie na tri zložky, ktoré sa navzájom kontrolujú, je najlepším spôsobom na vyvažovanie moci a zabráneniu jej zneužívaniu. Pre Milla bolo najdôležitejšie aby bola vláda demokratická a zastupiteľská, ďalej svoje preferencie jasne nespresnil, ale na základe jeho argumentov by sa dalo povedať, že preferoval parlamentný systém, prípadne konštitučnú monarchiu.

Zákonodarnou časťou je parlament. Pre Milla nie je dôležité, či je jedno- alebo dvojkomorový. Druhá komora by podľa neho mohla byť buď niečo ako stredisko opozície, alebo by bola udržiavaná len kvôli tradíciám, ale nemá podľa neho žiadnu kontrolnú hodnotu.⁷⁷ Tvrdí, že účinnou kontrolou nad parlamentom je zavedenie pomerného zastúpenia v parlamente, kam sa tak dostanú aj ľudia, s menšinovým názorom.⁷⁸ Okrem pomerného zastúpenia⁷⁹, poznáme ešte zastúpenie väčšinové⁸⁰, zavedené napríklad

⁷⁶ Held, D., (2006), kap. 3

⁷⁷ Vid' Mill, J. S., (2005), str. 384

⁷⁸ Vid' Mill, J. S., (2005), časť Úvahy o zastupiteľskej vláde, kap. VII

⁷⁹ „Pomerný volebný systém- štát je rozdelený na menší počet volebných obvodov, volič sa vyjadruje k celej kandidátke politickej strany, nie k jednotlivým kandidátom, volí sa väčší počet poslancov, ktorí budú zastupovať politickú stranu; politické strany podľa výsledku volieb dostanú počet poslaneckých mandátov zodpovedajúcich pomeru odovzdaných hlasov.“ Martinská Vavrová, A., (2005), str. 115

⁸⁰ „Väčšinový volebný systém- v každom volebnom obvode sa volí jeden poslanec, územie štátu rozdelené na množstvo menších volebných obvodov, podľa počtu poslaneckých mandátov v parlamente, zvolený poslanec zastupuje všetkých voličov, aj tých ktorí hlasovali proti.“ Martinská Vavrová, M., (2005), str. 115

v Amerike, dôsledkom ktorého nastáva vyprofilovanie dvoch veľkých strán, popri ktorých sa ostatné strany často do parlamentu nedostanú. Práve väčšinové zastúpenie kritizoval Mill vo svojej práci Úvahy o zastupiteľskej vláde, kde v siedmej kapitole tvrdil, že väčšinové zastúpenie neodzrkadľuje situáciu v spoločnosti a tvrdí, že to dokonca môže spôsobiť rozhodovanie menšiny namiesto väčšiny. „Dajme tomu, že v krajine, v ktorej panuje rovné a všeobecné hlasovacie právo, je v každom volebnom okrese voľba sporná a každý, kto je zvolený, prejde nepatrnou väčšinou. Takto zložený parlament zastupuje o niečo viac než len nepatrnú väčšinu obyvateľstva. Tento parlament pristúpi k zákonodarnej činnosti a prijme dôležité opatrenia nepatrnou väčšinou. Aká bude záruka, že tieto návrhy súhlasia s prianím väčšiny obyvateľstva?“⁸¹ Práve tomuto by malo zabrániť zavedenie pomerného zastúpenia, kde by každá dostatočne početná menšina získala zastúpenie v pomere podľa počtu ľudí, ktorí zaň budú voliť.

Právomoci parlamentu zahŕňajú najmä prijímanie, no nie navrhovanie, zákonov a rozpočtu. Parlament navrhuje hlavu exekutívy, ktorý je potom menovaný monarchom, alebo prezidentom a ten potom zostaví vládu. Parlament by, podľa Milla, nemal mať možnosť odvolať hlavu exekutívy samostatne, iba celý kabinet alebo jednotlivých ministrov. Úlohou parlamentu je tak vyváženie moci vlády, keďže je nutný súhlas parlamentu na prijatie zákonov a jej kontrola, tým že má právomoc odvolávať vládu i jednotlivých ministrov.⁸² A takisto je to miestom, kde sa diskutuje o návrhoch občanov, parlament by mal byť „výborom pre sťažnosti i zhromaždiskom názorov, arénou, v ktorej sa môžu naplno prejavit’ a vyvolať diskusia nielen všeobecná verejná

⁸¹ Mill, J. S., (2005), str. 294

⁸² Vid’ Mill, J. S., (1992), str. 69

mienka národa, ale aj názory každej jeho časti a, pokiaľ možno, aj každého jej vynikajúceho jednotlivca.“⁸³

Exekutívu zosobňuje vláda, ktorá navrhuje rozpočet a dozerá na aplikáciu a plnenie zákonov. Mill sa vo svojej práci úlohe exekutívy veľa nevenoval aj preto, že kabinet považoval za zbor vysokých politických úradníkov, školených na svoju prácu, ktorí vyvažujú a kontrolujú moc parlamentu, napríklad tým, že hlava exekutívy by mala mať možnosť rozpustiť parlament a zvolať predčasné voľby a vykonávajú vládu nad krajinou.⁸⁴ Mill rozlišoval, podobne ako Max Weber, politických a nepolitických úradníkov. Kým politickí boli dosadzovaní tým, kto bol aktuálne pri moci a spolu s ním aj odchádzali, nepolitickí úradníci mali byť podľa Milla vyberaní konkurzom aby sa tak zabezpečilo, že do týchto úradov sa dostanú len tí najlepší.

Treťou zložkou moci je súdnictvo, ktoré má byť podľa Milla autonómnou časťou moci. Nemalo by byť závislé na vôli ľudu ani vlády, či parlamentu, teda sudcov by mala menovať súdna rada podľa ich schopností, a nie jeden z vyššie menovaných. Ľud by však podľa Milla malo kontrolovať činnosť sudcov napríklad zavedením porôt, do ktorých budú prizývaní práve ľudia⁸⁵. Podľa Milla sú práve sudcovia tí, „v prípade koho sú úplná nestrannosť a nezávislosť vo vzťahu k politikom alebo politickým stranám aspoň približne rovnako dôležité.“⁸⁶

3.2 Médiá a všeobecné hlasovacie právo

⁸³ Mill, J. S., (2005), str. 271

⁸⁴ Vid' Mill, J. S., (2005), str. 398

⁸⁵ Vid' Mill, J. S., (2005), str. 401

⁸⁶ Mill, J. S., (2005), str. 399

Podľa Milla však len rozdelenie moci nie je dostatočné na ochranu spoločnosti pred zneužitím moci. Na to slúžia ešte médiá a voľba zástupcov do parlamentu. Médiá podľa Milla informujú o konaní vlády, parlamentu aj súdnictva, tým vzdelávajú občanov ohľadne verejných aktivít. „Akákoľvek veľká mohla byť osobná nezávislosť v antickom svete, predsa mimo hraníc mestských štátov nebola možná pravidelná vláda ľudu, pretože vtedy neboli fyzické predpoklady na formovanie a šírenie verejnej mienky. Aby však bola (táto prekážka) odstránená celkom, bola potrebná tlač, ako skutočná náhrada za Pnyx a Forum.“⁸⁷ Navyše médiá slúžia taktiež ako kontrolný orgán, keďže informujú občanov napríklad i o prešľapoch politikov, ktorí sú závislí práve na podpore občanov. „Zverejňovanie, sloboda diskusie a karhanie prostredníctvom tlače- všetky tieto veci nie sú mocou, ale mechanizmom, ktorý privádza moc do styku s prekážkou.“⁸⁸ I dnes sú slobodné médiá považované za silný kontrolný mechanizmus. Okrem toho, podľa Milla slúžia ako priestor na diskusiu, čím taktiež vzdelávajú ľudí. Vzdelaní ľudia sú podľa Milla základom dobrej spoločnosti. Vzdelanie malo pre neho mimoriadny význam. Vzdelaním chcel napríklad obmedziť všeobecné hlasovacie právo. Na jednej strane, Mill argumentoval za to aby volebné právo nebolo obmedzené pohlavím, či majetkom, pretože to podľa neho neodzrkadľuje jeho schopnosti alebo vzdelanie. „Nijaká úprava hlasovania nemôže byť trvalo uspokojivá, ak je v nej nejaká osoba alebo spoločenská trieda z hlasovania celkom vylúčená a ak volebné právo nie je prístupné všetkým dospelým osobám, ktorí si ho želajú dosiahnuť.“⁸⁹ Na strane druhej, práve vzdelanie bolo to, čo by podľa neho mohlo podmieňovať právo voliť, resp. pre Milla to boli konkrétne schopnosť čítať, písať a počítat' (stačia základy). „Pokladám za celkom neprípustné, aby mal niekto hlasovacie právo bez toho, aby vedel čítať a písať ako aj

⁸⁷ Mill, J. S., (2005), str. 195

⁸⁸ Mill, J. S., (2005), str. 213

⁸⁹ Mill, J. S., (2005), str. 322

vykovať bežné počtové úkony.“⁹⁰ Tvrdil, že by bolo dobré keby mali voliči aj vedomosti z humanitných vied avšak tie by sa len ťažko dokazovali a bolo by to len nástrojom na šikanu ľudí od úradníkov a podvodom tých, ktorí budú hodnotiť úroveň vzdelania.⁹¹ Avšak aj Mill, tak ako napríklad Platón v demokracii videl aj hrozbu prehlasovania tých najlepších zo spoločnosti, ignorantmi, ktorí sú v spoločnosti početnejší. Podľa Platóna, demokracia marginalizuje múdrych.⁹² Tomu chcel Mill zabrániť tým, že by sa v spoločnosti zaviedla nerovnosť hlasov. Obyčajní ľudia, ktorí vedia iba písať a počítať by mali jeden hlas a tí vzdelanejší by ich mali viac. To aký je človek vzdelaný by sa určovali podľa toho akú má pracovnú pozíciu prípadne plat. „Zamestnávateľ je priemerne vzdelanejší, než robotník, pretože musí pracovať hlavou, nie iba rukami. Bankár, kupec a priemyselník budú bezpochyby vzdelanejší než remeselník, pretože musia spravovať širšie a zložitejšie záujmy. Mohli by sa každej osobe, ktorá vykonáva niektoré z týchto dôležitých zamestnaní, priznať dva alebo viac hlasov.“⁹³ Kto však zaručí, že tí čo majú vysoké, dobre platené pozície sú aj múdri a zaujímajú sa o verejný život? Podľa Milla je na to voľný trh, ktorý zaručí, že do najvyšších pozícií sa dostanú len tí najlepší, ako to bolo spomínané už v druhej kapitole. Avšak ani voľný trh nie je dokonalý. Možno v perfektnej spoločnosti, kde ľudia dostávajú pracovné pozície len na základe svojich schopností by to bolo možné avšak dodnes žijeme v spoločnosti, kde existuje klientelizmus a rodinkárstvo, vďaka ktorým sa na vysoké pozície dostanú priatelia a rodinní príslušníci namiesto tých najlepších. Médiá často prinášajú dôkazy, že to, nielen na Slovensku, nefunguje dokonale. „Paul Wolfowitz (prezident Svetovej Banky) svojej milenke schválil plat, ktorý vysoko

⁹⁰ Mill, J. S., (2005), str. 322

⁹¹ Vid' Mill, J. S., (2005), str. 323

⁹² Vid' held, D., (2006), str. 25

⁹³ Mill, J. S., (2005), str. 329

prekračuje význam jej funkcie v banke.“⁹⁴ „Podpredseda za SDKÚ, Milan Hort, si na svoju októbrovú pracovnú cestu do severného Talianska vzal aj svojho najstaršieho syna, ktorý mu robil tlmočníka za štátne peniaze. Ako odmenu za štyri dni prekladania dostal 48 tisíc korún.⁹⁵ Práve kvôli tomu nemôžeme zaručiť, že tí najvzdelanejší majú aj najlepšie platené, vysoké pozície. Navyše, to, že je niekto vo vysokej pracovnej pozícii nemôže zaručiť, že sa zaujíma i o verejný život a nie je v tomto smere ignorantom. Okrem pracovnej pozície by viac hlasov dostali ľudia s vyšším vzdelaním, ale aj tí, ktorí nespĺňajú tieto podmienky, ale dobrovoľne by sa dali preskúšať špeciálnou komisiou, ktorá by rozhodla o tom, koľko hlasov skúšaný dostane.⁹⁶

Podmienku, že volič nesmie byť analfabet zároveň podmieňuje existenciou voľne dostupného (zadarmo alebo len za veľmi malý poplatok) vzdelania pre všetkých. Týmto by sa podľa Milla dosiahlo to, že tí, čo chcú sa písať a čítať naučia, u tých, čo sa to nenaučia to bude známkou ignorantstva, kvôli ktorému by nemali mať právo voliť.

Je pravda, že Mill by, v jeho dobe, odoprel právo voliť množstvu ľudí, avšak odobratie práva voliť nezakladal na niečom neovplyvniteľnom a trvalom, ako napríklad pohlavie, ale na niečom, podľa neho, pri dostatočnej vôli iba dočasnom a najmä ovplyvniteľnom.

3.3 Národ

Ďalším prvkom, ktorý pomôže dobrému usporiadaniu spoločnosti je podľa Milla národ. Národ je podľa neho pocit spolupatričnosti medzi ľuďmi, ktoré je posilňované napríklad spoločným jazykom, územím, náboženstvom alebo históriou. „O časti ľudstva možno povedať, že tvorí národnosť, ak sú jej príslušníci navzájom spojení sympatiami, ktoré

⁹⁴ Sme.sk, (13.4.2007)

⁹⁵ Kern, M., (15.2.2008)

⁹⁶ Vid' Mill, J. S., (2005), str. 331

nenájedme medzi nimi a inými ľuďmi a ktoré spôsobujú, že títo jednotlivci vzájomne spolu omnoho ochotnejšie spolupracujú.⁹⁷ Touto charakteristikou národa bol Mill veľmi nadčasový. Ešte niekoľko desaťročí po jeho smrti sa totiž často objavoval názor, že národnosť je založená na fyzických znakoch. Tento názor sa prejavil v extrémnom prípade nacizmu, podľa ktorého boli napríklad Nemci nadradeným národom/ rasou a príslušnosť k národu pola určovaná napríklad farbou pokožky, očí, či vlasov. Podobný názor ako Mill mal aj Židovský existencialistický filozof Martin Buber, ktorý síce tvrdil, že najdôležitejšou podstatou národa je krv, tá však v jeho ponímaní znamenala kultúrna kontinuita, pre neho to bol spirituálny aspekt.⁹⁸

Pre Milla je národ dôležitý kvôli tomu, že uľahčuje vytvorenie vlády nad jeho členmi, pretože tí sú ochotnejší spolupracovať v rámci národa, než mimo neho. „Tam, kde sa národnostný cit udržiava na určitej výške, je to nepochybne okolnosť umožňujúca zjednotiť všetkých členov tejto národnosti pod tou isto vládou, a to vládou určenou len im.“⁹⁹ Ak je však medzi národnosťami averzia, nie je možné spojiť ich pod jednou vládou. Dnes by sa tento názor dal aplikovať na problémy medzi Srbskom a Kosovom. Balkán bol od devätnásteho storočia považovaný za „sud s pušným prachom“, kvôli neustálym etnickým konfliktom napríklad medzi Bulharmi a Srbmi o Kosovo a Macedónsko. Tieto konflikty vyústili do početných vojen v 90-tych rokoch, ktoré ekonomicky zruinovali takmer celý Balkán.¹⁰⁰ Avšak, aj keď sú tieto vojny už skončené, stále existuje napätie v rámci Bosny a Hercegoviny a najmä medzi Srbmi a Kosovskými Albáncami, čo vyústilo do jednostranného vyhlásenia Kosovskej samostatnosti. Kosovskú samostatnosť uznalo doposiaľ 45 štátov. Môžeme sa sporiť, či

⁹⁷ Mill, J. S., (2005), str. 426

⁹⁸ „A reader familiar with Buber’s work recognizes that what he meant by blood is the cultural continuity. Blood for the young Buber was the bodily aspect of spiritual.“ Baum, G., (2001), str. 23

⁹⁹ Mill, J. S., (2005), str. 427

¹⁰⁰ Judah, T., (24.3.1999)

je jednostranné vyhlásenie samostatnosti spravodlivé alebo nie, Mill si však myslel, že „slobodné inštitúcie je takmer nemožné zriadiť v krajine, kde sú rôzne národnosti. Bez vzájomných sympatií nemôže medzi nimi existovať jednotná verejná mienka, nevyhnutne potrebná na činnosť zastupiteľskej vlády. Vzájomná averzia je celkovo väčšia než nechť voči vláde. Z prechádzajúcich dôvodov vyplýva, že nevyhnutnou podmienkou slobodných inštitúcií je, aby hranice jednotlivých vlád splývali v podstate s hranicami národností.“¹⁰¹ Aj preto by pravdepodobne Mill súhlasil s oddelením sa Kosova od Srbska, najmä ak ide o národnosti, tak zaťažené minulosťou (snahy o „posrbčovanie,“ etnické čistky zo strany Srbov, násilné vyst’ahovanie Srbov z územia Kosova,...).¹⁰²

3.4 Záver

Mill si uvedomoval význam slobodných inštitúcií na rozvoj spoločnosti ako celku i jej jednotlivostí. Tvrdil, že ak, aj pomocou inštitúcií, dokážeme vzdelat’ v sfére verejnej človeka na toľko, že sa nebude spoliehať na tieto inštitúcie, ale na svoje schopnosti a na svoju komunitu (rodinu, mesto,...), bude to, to najlepšie pre správu krajiny ako takej. Dospel až k takému názoru, že nastane „koniec vlády.“ Teda, že spoločnosť sa dostane do takého stavu, že nebude treba centrálnej vlády na rozhodovanie o základných spoločenských otázkach ako sú bezpečnosť osôb i majetku, rovnosť a spravodlivosť. Jediným zmyslom centrálneho telesa by ostalo rozhodovať o vyhlásení vojny alebo uzavretí mieru.¹⁰³ Táto časť jeho ideí možno vyznieva utopisticky avšak v niečom je táto myšlienka veľmi cenná. V tom, že decentralizáciou vlády do čo najvyššej možnej

¹⁰¹ Mill, J. S., (2005), str. 427- 429

¹⁰² Judah, T., (24.3.1999)

¹⁰³ Held, D., (2006), str. 91

miery môžeme dosiahnuť lepšie riešenie lokálnych problémov. Centrálna vláda má niekoľko pozitív avšak tá nemôže byť všade a vidieť všetko, na lokálne záležitosti sa najlepšie hodia tí, ktorí poznajú celý jej kontext, prípadní tí, ktorí sú na nej aj zainteresovaní, nie viac menej anonymní úradníci z druhého konca krajiny. Decentralizácia umožňuje riešiť problémy v kontexte danej komunity a situácie.

Záver

Kým na západe je Mill považovaný za jedného z najvýznamnejších liberálnych mysliteľov, u nás je stále relatívne neznámym autorom. Emil Višňovský, v predslove ku Logike liberalizmu, načrtol jednu z možností, prečo je to tak. Tvrdí, že „kým o slobode jednotlivca sa na Západe nediskutuje v tom zmysle, že by nemala patriť k hlavným kritériám, akými sa meria legitimita spoločenských inštitúcií a politických autorít- k čomu prispel podľa všeobecného uznania svojím dielom aj J. S. Mill-, u nás je to ešte v mnohom ináč. Naša kultúra nie je liberálne, je skôr tradicionalistická a ako základné sociálne a politické hodnoty v nej viac figurujú rovnosť, spravodlivosť a solidarita. Prejavuje sa v nás predsa len akýsi „strach zo slobody“ (podľa niektorých je sloboda dokonca nebezpečná).¹⁰⁴ Višňovského názor presne popisuje stav dnešnej slovenskej spoločnosti. Ešte stále je tu cítiť silný sentiment za érou socializmu. Mnoho ľudí ostalo po roku 1989 sklamaných. Mysleli si, že sloboda je hodnota sama o sebe, že ju stačí „zaviesť,“ viac sa o ňu nestarať a ona prinesie plody. No len relatívne málo ľudí si uvedomuje, že to čo prináša sloboda sú možnosti, možnosti žiť tak dobre ako sa len dá, a keď sa chceme mať dobre musíme tie možnosti i múdro využiť. Problémom slovenskej spoločnosti ešte stále je, že ľudia sa radi zbavia svojej slobody, prenechajú ju iným a zbavia sa tak zodpovednosti. Kant by to nazval nedospelosťou, keď sa človek radšej necháva viesť inými. V spoločnosti by sa mala rozpútať väčšia diskusia o reálnych hodnotách slobody, viac vzdelávať ľudí v tejto oblasti, hovoriť nielen o právach ale aj o povinnostiach voči slobode, k čomu by mohlo pomôcť i väčšie oboznámenie sa práve (a nielen) s J. S. Millom. Totiž ak sa táto idea v spoločnosti

¹⁰⁴ Mill, J. S., (2005), predslov Emila Višňovského, str. 41

naozaj udomácní a ľudia si uvedomia, že stojí za to starať sa o ňu, možno sa prestane vynárať toľko káuz s porušovaním ľudských práv od kauzy Hedvigny Malinovej, cez skládku v Pezinku, vyvlastňovanie pozemkov, fakticky bez súdneho rozhodnutia, až po ponižovanie detí policajtmí, čo sú len tie najvypuklejšie problémy za posledné tri roky.

Bibliografia

Knihy:

1. Aristoteles. (1988). *Politika*. (prel. Július Špaňár). Bratislava: Pravda.
2. Baum, G. (2001). *Nationalism, Religion and Ethics*. London: McGill- Queen's University Press.
3. Evans, K. (2003). *Válka bez konce aneb krátký smutný příběh o dlouhé válce proti drogám*. (prel. Jiří Krejčí). Praha: Tisk Finidr s.r.o. (originál publikovaný 2000)
4. Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Stanford- California: Stanford University Press.
5. Hobbes, T. (1970). *Leviathan*. in Antológia diel filozofov, zv. 6- Novoveká racionalistická filozofia. Bratislava: Epoque
6. LaFollette, H. (2003). *The Oxford handbook of practical ethics*. Oxford: Oxford University Press
7. Locke, J. (1965). *Dvě pojednání o vládě*. (prel. J. Král). Praha : Nakladatelství Československé Akademie Věd (originál publikovaný 1690).
8. Martinská Vavrová, M., (2005), *Náuka o spoločnosti*, Bratislava: Príroda.
9. Mill, J. S. (1978). *Three essays*. London: Oxford University Press.
10. Mill, J. S. (1992). *Úvahy o vládě ústavní*. (prel. František Vahalík). Praha: Nakladatelství Svoboda. (originál publikovaný 1861).
11. Mill, J. S. (1995). *O slobode*. (prel. Emil Višňovský). Bratislava: IRIS (originál publikovaný 1859).
12. Mill, J. S. (2003). *Poddanstvo žien*. (prel. Emil Višňovský). Bratislava: Kalligram. (originál publikovaný 1869).

13. Mill, J. S. (2005). *Logika liberalizmu*. (prel. Emil Višňovský). Bratislava: Kalligram
14. Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism*. New York: Palgrave.
15. Popper, K. R. (1994). *Bída historicizmu*. (prel. Jana Odehnalová) Praha:
Oikoymenh. (originál publikovaný 1957).
16. Ramsden, J. (2006). *Oxfordský prívodce britskou politikou 20. storočia*. (prel. A
Skřivan, A. Skřivan ml., M. Kovář, O. Kovářová, V. Hořčíčka, F. Stellner,
Š. Stellnerová). Praha: PROSTOR (originál publikovaný 2002).
17. Rybár, J.; Beňušková, L.; Kvasnička, V. (2002). *Kognitívne vedy*. Bratislava:
Kalligram
18. Sacher- Masoch, L. (2002). *Venuša v kožuchoch*. (prel. Adam Bžoch). Bratislava: PT
(originál publikovaný 1870).
19. Tugendhat, E. (2004) *Prednášky o Etice*. (prel. Josef Mournal). Praha: Oikoymenh
(originál publikovaný 1993).

Články:

1. Haidt, J. (2008). Rozum je tlačovým tajomníkom emócií. *Kritika&Kontext* , XIII, 37,
35- 51.
2. Christie, T., Groarke, L., Sweet, W. (2008), Virtue ethics as an alternative to
deontological and consequential reasoning in the harm reduction debate.
The international journal of drug policy, XIX, 1, 52- 58

Internetové zdroje:

1. BIH. (15. Apríl 2009). 200 rokov Darwina a evolučná teória dnes
z <http://infonet.tv/>
2. Európska Komisia. (3.3.2009). EU launches campaign to tackle gender pay gap
z <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=sk&catId=681&newsId=467&furtherNews=yes>
3. John Stuart Mill. (10. Júl 2007) in Stanford Encyclopedia of Philosophy
z <http://plato.stanford.edu>
4. Judah, T. (24. Marec 1999) *History, bloody history*. in BBC News
z http://news.bbc.co.uk/2/hi/special_report/1998/kosovo/110492.stm
5. Kern, M. (15. Február 2008) Dzurinda mlčí o Hortovi, výbor ho ide riešiť. in Sme
z <http://dennik.sme.sk/c/3730237/dzurinda-mlci-o-hortovi-vybor-ho-ide-riesit.html>
6. Sardar, Z. (13. Február 2006) *Freedom of Speech is Islamic, too*. in New Statesman
z <http://www.newstatesman.com/200602130006>
7. Sme. (13. Apríl 2007) Banka sa bráni milenke. in Sme
z <http://dennik.sme.sk/c/2243272/banka-sa-brani-milenke.html>

Online knihy:

1. Mill, J. S., *Autobiography* z <http://www.utilitarianism.com/jsmill.htm>